

Toimetus

Tiiu Erelt
Anu Ilus
Taima Kiisverk
Priit Pikamäe (peatoimetaja)
Virgo Saarmets
Hille Saluäär
Aime Vettik (tegevtoimetaja)
Karmen Vilms

Toimetuse aadress

Tõnismägi 8
10119 Tallinn
Tel 693 5117

Väljaandja

Kirjastus Juura
Pärnu mnt 67A
10134 Tallinn
Tel 641 8519
Faks 641 8544
juura@juura.com
www.juura.com

Trükk

ETPV Trükikoja AS

ISSN 1406-7374

SISUKORD**KEELEPOLIITIKA**

Ilmar Tomusk. Kümme aastat uue keeleseaduse jõustumisest 3

TERMINOLOOGIA- JA NORMITEHNIKA-PROBLEEME

Jaan Sootak. Sanktsioon kui õigusjärelm. Sanktsiooni mõiste õiguslikust ja keelelisest määratlemisest 9

Tiiu Greenbaum. Volitusnormi sõnastus ja rakendusakti pealkiri 19

KEELENÕUANNET

Sirje Mäearu. Mida EKI keelenõuandest küsitakse (4) 22

Merike Ristikivi. Ignoratis terminis artis ignoratur et ars 27

TÕLKEKÜSIMUSI

Hille Saluäär. Euroopa Liidu õigusaktide pealkirjade vormistamisest ja normitehnikast 37

NIMEKORRALDUSEST

Piret Mõistlik. Uut isikunime õiguslikus korralduses 43

KÜMMME AASTAT UUE KEELESEADUSE JÕUSTUMISEST

1. aprillil 2005 täitus kümme aastat uue keeleseaduse jõustumisest. Olen varem mitmes artiklis kirjutanud keeleseadusest ning selle sätete rakendamisest ja muutmisest. Selles kirjutises analüüsin keelepoliitikas toimunut üldisemalt ja luban endale hinnangute andmisel ka mõningast subjektiivsust.

Nõukogude aega meenutades tulevad nii mõnelegi meelde meie üleliiduliselt tuntud poplauljad Jaak Joala, Anne Veski ja Tõnis Mägi. Et pääseda üleliidulisele areenile või välismaale, nt Sopotis lauluvõistlusele, tuli neil laulda vene keeles. Muidu Eestist kaugemale ei saanud. Ja et Eesti oli osa “suurest kodumaast”, tuli aeg-ajalt vene keeles laulda ka siin, Eestis.

Taasiseseisvumine andis võimaluse eesti keele positsioonide taastamiseks. Formaalselt oleme sellega kenasti toime tulnud: eesti keel on põhiseaduse järgi riigikeel. Me võime eesti keeles laulda, ilma et keegi sellele viltu vaataks. Meil on keeleseadus, kodakondsuse seadus ja eesti keele oskuse nõuded muukeelsetele töötajatele. On Keeleinspeksioon, kes kontrollib keelenõuete täitmist ja määrab vajaduse korral ka trahve. Täiustunud on täiskasvanute eesti keele õppe süsteem, tuhanded inimesed on välisraha toel käinud keelekursustel või keelelaagrites ning sooritanud riigikeele eksami. Sotsioloogilised uuringud näitavad, et mitte-eestlaste eesti keele oskus on tõepoolest paranenud. Kõik see puudutab suures osas mitte-eestlasi. Aga missugune on eestlaste suhtumine oma keelesse ajal, mil eesti keelest on saanud koguni üks Euroopa Liidu ametlikest keeltest?

Juba mitme aasta jooksul on tulnud täheldada ohtlikke arengusuundi eestlaste keelehoiakutes. 1996. ja 1997. aastal, kui Riigikogus arutleti elavalt selle üle, et aastaks 2000 planeeritud vene koolide üleminek eesti õppekeelele tuleks edasi lükata, levis Eesti majandusringkondades arvamus, et ettevõtluskeskkonna soodustamise huvides vajab Eesti ka teist riigikeelt, milleks võiks olla inglise keel. Teadusringkondades arutati samal ajal, et Eestis tuleks üle minna valdavalt ingliskeelsele teadustööle, sest uuringute eesti keeles publitseerimine on maailmateaduse seisukohast üpris mõttetu.

XXI sajandi alguse eestlane näeb inglise keeles tihti edu ja läbilöögi tagatist. Seda tõendavad nii inglise keele kohta tehtud uuringud kui ka Eestis registreeritud ning Eesti turul kaupu ja teenuseid pakkuvate firmade reklaamid, kus oma kaupu ja teenuseid püütakse pakkuda inglise keeles isegi eestlastele. Nende arvates peab ingliskeelne reklaam või vähemalt võõrapärane firmanimi tagama äriedu. Eestikeelsest reklaamist hoidumiseks registreerivad nutikamad ärimehed oma võõrkeelsed reklaamid kaubamärgina, sest sel juhul keeleseadus nende kohta ei kehti. Väike jalutuskäik Tallinna vanalinnas näitab

4 KEELEPOLIITIKA

kujukalt nende suhtumist armsa emakeele “turuväärtusse” ja nendesse kaasmaalastesse, kes inglise keelt ei oska. Võib-olla on see paljudele üllatus, kuid sellised inimesed, kes inglise keelt ei oska, on täiesti olemas.

Eesti poplauljad laulavad üha innukamalt inglise keeles. Ja mitte ainult välismaal. Valdav osa Eesti muusikaturul olevast popmuusikast on ingliskeelne. Eestit mõne aasta eest Eurovisiooni lauluvõistlusel edukalt esindanud lauljatar Eda-Ines Etti tunnistas 2004. aasta detsembris ühes ajaleheusutluses, et kahjuks ei tule tal eestikeelsete laulusõnade kirjutamine kohe kuidagi välja ja seetõttu sünnivad tema laulud inglise keeles. Kui kasutada võrdlust pesupoodides müügil olevate *push-up*-toodetega, tekib kuri kahtlus, et olematut sõnumit soovitakse võõrkeelse riietuse¹ abil ahvatlevamaks kohendada.

Üllatav on paljude Eesti tipp-poliitikute soov näidata välissuhtluses oma kehva võõrkeeleoskust. Mitmed neist on sattunud halva häälduse või vale sõnakasutuse tõttu piinlikku olukorda. Venekeelse Raadio 4 vabalt eesti keelt valdav toimetaja avaldas hiljutises vestluses imestust selle üle, et meie poliitikud tahavad nende raadiojaamale anda venekeelseid intervjuusid, hoolimata oma vene keele oskuse puudulikkusest.

Olgu öeldud, et eesti keelest loobumise puhul ei tule mingi müstiline Brüsseli surve ega euronõuded kõne allagi. Saksa filosoof Martin Heidegger on kirjutanud, et keel on olemise koda. Paljudele eestlastele nende oma koda ei meeldi. Hoopis rohkem näikse neile meeldivat teiste rahvaste koda. Või siis selline keelekoda, kus oleks tehtud üks korralik euroremont.

Eesti keel vene koolis

Paljud vene noored on mõistnud eesti keele oskuse vajalikkust. 2004. aasta novembris esitas venekeelseid õpilasi ühendav noorteliit Avatud Vabariik üleskutse suurendada vene õppekeele koolis eesti keeles õpetatavate ainete hulka. Seda selleks, et vene noored võiksid paremini konkureerida Eesti töajuturul. Nõudmine on igati õigustatud ja kooskõlas põhiseadusega, mille kohaselt on igal inimesel õigus saada eestikeelset haridust. Põhiseaduse täitmine ei ole aga kerge. Eesti õppekeele koolid ei ole valmis vastu võtma kõiki mitte-eestlasi, kes soovivad omandada hariduse eesti keeles, ning seepärast tuleks hakata ka vene õppekeele koolides haridust andma eesti keeles.

Seaduse järgi peaks muukeelne gümnaasium (10.–12. klass) alustama üleminekut osalise eestikeelsele õppele (s.o 60% ulatuses) alates aastast 2007. Vene koolides valitsevat olukorda iseloomustades tuleks aga kasutada piibli väljendit: vaim on valmis, aga liha nõder.

2004. aasta detsembris avalikustatud integratsiooniuringust selgub, et vene koolijuhtidest peavad kakskeelset õpet vajalikuks 83% ja õpetajatest toetab kakskeelsele õppele

¹ Soome keeles on sõna *kieliasu* – keeleline vorm, mis otsetõlkes on „keeleline riietus“.

üleminekut 71%, kuid ainult 31% aineõpetajatest oleks valmis eesti keeles õpetama. Ka Keeleinspeksiooni viimaste aastate kontrollkäigud on näidanud, et umbes 70% vene õppekeele koolide õpetajatest ei valda eesti keelt seaduses nõutaval tasemel. Seadus nõuab muukeelse kooli eesti keele õpetajatelt keeleoskuse kõrgtaset, muude ainete õpetajatelt kesktaset. Kui need aga peaksid oma ainet eesti keeles õpetama hakkama – seda ju eesti-keelsele õppele üleminek tähendab –, nõuab seadus neiltki eesti keele kõrgtasemeoskust. See on aga vähestel vene kooli aineõpetajatel.

Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse § 52 lõike 1 kohaselt peavad muukeelse põhikooli õppekava ja koolikorraldus tagama aastaks 2007 kõigile põhikooli lõpetajatele eesti keele oskuse tasemel, mis võimaldab jätkata õpinguid eesti keeles. Haridusministri määras aga sätestab, et võõrkeelse põhikooli lõpetajal, kes sooritab põhikooli eesti keele lõpueksami vähemalt 60-punktilise tulemusega, on õigus saada eesti keele algtaseme tunnistus. Kahtlen aga, kas algtasemest piisab, et gümnaasiumis eesti keeles õppida. Keeleseaduses on algtaseme keeleoskust kirjeldatud nii: *algtase – eesti keele piiratud suuline ja elementaarne kirjalik oskus. Isik tuleb toime tuttavates keelekasutusolukordades, saab aru selgest kõnest igapäevaelu puudutavatel teemadel, mõistab üldjoontes lihtsama teksti sisu ning oskab täita lihtsaid tüüpdokumente ja kirjutada lühikesi tarbetekste.*

Olukorras, kus paljud mitte-eestlased on mõistnud eesti keele oskuse vajalikkust, on arusaamatu n-ö vene vähemuse õiguste eest võitlejate soov takistada venekeelse gümnaasiumi osalist üleminekut eestikeelsele õppele. Üks nende selgitusi on vägagi omapärane: Eesti on nüüd Euroopa Liidus ja venekeelsel elanikkonnal tuleb integreeruda hoopis Euroopa Liitu, mitte Eesti ühiskonda. Niisugust vildakat integratsioonitõlgendust võib leida ka tavaelust. Näiteks kaebas üks restoranikülastaja 2005. aasta jaanuaris Keeleinspeksioonile, et kelner ütles talle inglise keeles: „Welcome to European Union,“ keeldus eestikeelsest teenindamisest ja tõi kliendi tellitud vorstikeste asemel lauale sellised, mida too polnud soovinud.

Kas Eesti keelepoliitika on olnud edukas?

Kindlasti näitab Eesti keelepoliitika tõhusust mitte-eestlaste eesti keele oskuse paranemine. Kuid vaatleme ka keelejärelvalve kahe viimase aasta tulemusi.

2003. aastal kontrollis Keeleinspeksioon 1238 avaliku sektori töötaja eesti keele oskust. Neist 1016 töötaja (82%) keeleoskus ei vastanud nõuetele. Ka 890 erasektori töötaja, s.o kaubandus- ja teenindus- ning meditsiinitöötaja eesti keele oskus jättis 739 juhul (83%) soovida. 616-st vene õppekeele kooli õpetajast ei saanud eesti keele oskuse nõuetega hakkama 529 õpetajat (85%).

Umbes samasugused kontrollitulemused olid ka 2004. aastal. 1265-st avaliku ning 977-st erasektori töötajast ei vastanud keeleoskuse nõuetele 85%, haridustöötajate puhul oli see protsent koguni 92. 2004. aastal laekus riigi tuludesse keeleseaduse rikkumise eest trah-

videna 140 940 krooni. Kõige enam tuli oma rahakotti kergendada eesti keelt nõuetekohaselt mitteoskavatel riigi- ja kohaliku omavalitsuse ametnikel ning haridustöötajatel.

Eespool nimetatud arvudest võib järeldada, et kõige suuremat tähelepanu vajab venekeelne haridus. Ainult nii saab panna piiri keeleoskamatusse taastootmisele. Vene õppekeelega koolis aga napib kvalifitseeritud eesti keele õpetajaid, muude ainete õpetajate eesti keele oskus on vilets ning paljude koolijuhtide suhtumine riigikeelde jätab soovida paremat. On juhtunud sedagi, et haridusametnikud on koolijuhtidega suheldes pidanud kasutama tõlgi abi – koolidirektor lihtsalt ei saa eesti keelest aru. Seda võis mõista veel 1995. aastal, kuid mitte enam 2005. aastal.

Paljudel juhtudel taandub eesti keele õpetamise taseme probleem sellele, kas eesti keele õpetaja on hea või mitte eriti hea. Siiani võib kohata selliseidki eesti keele õpetajaid, kel endal keelega suuri raskusi. Mõnes koolis pole üldse õpetajat.

Ei ole päris korrektne rääkida keeleõppe tõhustamise vajadusest vaid venekeelsetes gümnaasiumides ja kutseõppeasutustes. Kõige olulisem on see, kui hästi saavad eesti keele selgeks muukeelse põhikooli lõpetajad. Juba põhikoolis tuleks alustada üksikute ainete õpetamist eesti keeles. Nii õppeainete valik kui ka õppematerjalide ettevalmistamine peaks toimuma Haridus- ja Teadusministeeriumi juhtimise ja kontrolli all. Ei ole ju mõtet lasta igal koolil omaette jalgratast leiutada. Eestikeelses koolis kasutatavad aineõpikud aga on vene kooli jaoks rasked.

Praktika on näidanud, et kui koolijuht on teadvustanud eesti keele oskuse vajalikkuse, on koolis parem ka aineõpetajate eesti keele oskus ja eesti keele õppe tase. Kuidas aga mõista seda, et mitme riigi kutseõppeasutuse õpetajad asusid eesti keelt õppima alles siis, kui sai teatavaks, et kooli tulevad keeleinspektorid? Viimane selline näide on pärit 2005. aasta algusest.

Kui jätkub praegune olukord, kus eesti keele õpetamise tase vene õppekeelega koolis on madal ning eesti keeles õpetatavate ainete hulk ei suurene, süveneb lõhe eestlaste ja mitte-eestlaste vahel veelgi ning integratsiooniprogrammid jäävad vaid headeks kavatsusteks.

Meie keelepoliitika tõhusust näitab seegi, kui hästi eestlased ise oma keelt kasutavad. Meie keel on elujõuline ning suudab täita oma ülesandeid nii tänaval, kodus ja kirikus kui ka kultuuris, kirjanduses, hariduses ja teaduses. Samas tekitab muret ühiskonnas kasvav keeleline lodevus, normide eiramine avalikus keelekasutuses, eesti ajakirjanduskeele taseme langus, üleilmastumisega kaasnev inglise keele häirivalt suur mõju reklaamis, meedias, noorte keelekasutuses jm.

Olukorra paranemiseks tuleb siingi suurendada kooli osatähtsust. Koolis tuleks heale keelekasutusele tähelepanu pöörata kõigis ainetundides. Soomlased näiteks on seisuko-

hal, et iga aineõpetaja on tegelikult ka keeleõpetaja. Identiteedikasvatus ei tohiks olla tühipaljas sõnakõlks. See peaks läbima koolide kogu õppekava. Selle nimel peaksid tegetsema ka teised institutsioonid alates Riigikogust ja valitsusest kuni televisiooni, raadio ja vabaühendusteni välja. Euroopalikkus ja globaliseerumine ei tohiks meid meie juurtest eemale viia. Vastupidi, et püsima jääda, peame kaitsma seda, mis on ainult meie omane. Oma kodu ei kaitse me kaugeltki ainult relvaga, seda teeme ka oma keele abil.

Lähiajaloo oleme olnud tunnustajaks kümnete kultuuri-, rahvus- ja religioonikonfliktidele nii Euroopas kui ka mujal maailmas. Keelesuhted võivad samuti olla sotsiaalsete konfliktide allikaks. Eesti rahvastiku koosseisu ja selle kujunemist ning Eesti geopolitiilist asendit analüüsides näeme, et konfliktid ei ole sugugi välistatud. Vaadeldes aga kogu taasiseisvumisjärgset aega, võime tõdeda, et suuremaid konflikte eestlaste ja venekeelse elanikkonna vahel pole toimunud. Vaatamata kriitikale, teinekord teravatelegi väljaütlemistele ning vastastikustele süüdistustele, on keeledebatid jäänud siiski demokraatlikus ühiskonnas tavapärase normide piiresse. Keeleteema ilmumist keele- ja rahvustunnuse alusel moodustatud vene parteide valimiseelsesse retoorikasse ei tohiks ületähtsustada. Julgen väita, et konfliktide vältimise seisukohalt oleme olnud edukad. Seda kinnitab just sellelaadsete konfliktide ärahoidmiseks mõeldud OSCE missiooni sulgemine Eestis 2001. aasta lõpus.

Me oleme edukad, kui me ise oma keelt väärtustame ja selle püsimisse usume. Eesti keele saatus ja staatus ei sõltu mitte niivõrd Euroopast ega meie vene keelt kõnelevatest kaasmaalastest, kuivõrd meist, eestlastest endist.

Mitmed arvamusiidrid on toonitanud, et eesti keele ellujäämise tagab keeletehnoloogia arendamine. Põneva näitena on mitu puhku toodud eestikeelsetele häälkäsklustele alluvad kodumasinad, nagu kohvi- või pesumasin. Mis kasu on aga keele- ja arvutiteadlaste pingutustest ja investeeritud miljonitest, kui pärast eesti keelt mõistva kodumasinaga soetamist tuleb sellele kõigepealt inglise keel selgeks õpetada?

Vaatamata taastatud iseseisvusele oleme olnud oma keelepoliitika kujundamisel liiga tagasihoidlikud. Ma ei pea siin silmas 1990-ndate esimesel poolel levinud emotsionaalseid hüüatusi, nagu “eesti keel selgeks või Eestist minema” või “plats puhtaks”. Pean silmas Eesti põhiseadusel ja rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtetel rajaneva keelepoliitika õigusliku baasi loomist, mis ei sõltuks päevapoliitilistest vaidlustest ega välis ekspertide isiklikest arvamustest.

Kui varem sõltus meie poliitika Moskvast, sest teisiti ei saanud, siis nüüd kipume liiga sageli juhinduma mõne väliseksperdi arvamusest, tihti endile isegi aru andmata, kas neil on õigus või kas nende ettepanekute rakendamine on Eesti oludes põhjendatud. Hea näide on siin keeleseaduse § 2¹, milles sätestatakse avalike huvide valdkonnad. 1999. aastal arvas üks hr Max van der Stoeli abiline, et haridus ei kuulu avalike huvide hulka. Ja hoolimata sellest, et tänapäeva halduspoliitika käsitleb haridust avaliku huvina ning ka

terve mõistuse seisukohalt oleks seda teisiti väga raske ette kujutada, on paljud meie ametnikud ja poliitikud veel 2005. aastal seisukohal, et kui OSCE juristi arvates haridus ei kuulu avalike huvide hulka, siis nii ongi.

Selle asemel et väljendada selgelt ja arusaadavalt oma põhimõtteid ja eesmäärke, tegeleme tihti enesekaitsega ning vabanduste otsimisega. Me palume vabandust, et eestlasi on ainult üks miljon, me palume vabandust, et suur osa meie elanikkonnast ei valda eesti keelt ega ole Eesti kodanikud, me palume vabandust, et meie keel vajab kaitset. Me tahaksime vabandust paluda isegi selle eest, et 50 aasta vältel ei olnud meil võimalik end täisväärtusliku rahvusena tunda. Jääb mulje, et vaatamata neljateistkümnele iseseisvusaastale me vist seda enam ei oskagi.

Kui Gustav Suits sõnastas 1905. aastal üleskutse “Olgem eestlased, kuid saagem ka eurooplasteks,” siis täpselt 100 aastat hiljem, aastal 2005, võiksime selle ümber sõnastada nii: “Olgem eurooplased, kuid jäägem ka eestlasteks.”

ILMAR TOMUSK,
Keeleinspektsiooni peadirektor

SANKTSIOON KUI ÕIGUSJÄRELM. SANKTSIOONI MÕISTE ÕIGUSLIKUST JA KEELELISEST MÄÄRATLEMISEST

1. Etümoloogia ja üldkeel

Sõna *sanktsioon* tuleb ladina keelest, kus *sancio*, *sanctum*, *sancire* tähendab pühitsemist, pühaks kuulutamist. Hilisemas, õiguslikus kontekstis tähendas see keelend algselt sakraalselt põhitud seaduse puutumatus.¹ Alates XVI sajandist kinnistus mõiste ka ilmalikus õiguses, omandades seaduskäsu (*Gesetzesbefehl*), sunniabinõu, kinnituse vms tähenduse.² Nüüdisõnastikud on *sanktsiooni* sakraalse päritolu unustanud ja lähtuvad ainult õiguslikust sisust, mõistes sanktsiooni kui kinnitust, seadustamist, nõusolekut, heakskiitu, õigusakti kinnitamist riigipea poolt vms.³ Sõnastikest võime leida ka *sanktsiooni* põhjalikuma õigusliku määratluse, mille järgi *sanktsioon on õigusnorm või selle osa, mis sätestab normirikkumise õiguslikud tagajärjed*.⁴ Eristatakse ka positiivseid ja negatiivseid sanktsioone vastavalt sellele, kas normikohasele käitumisele järgneb heakskiit (tasu) või korralekutsumine.⁵ Tuleb küll nentida, et positiivse sanktsiooni mõiste ei ole õiguskirjanduses kuigivõrd läbi lõõnud ning selle aspekti võime edaspidises kõrvale jätta.⁶

Üldkeele pinnalt sugeneb esimene dissonants, mida tuleb õiguslikus kontekstis silmas pidada. Nimelt kasutatakse sõna *sanktsioon* üldsõnastike järgi kahes tähenduses. Esiteks on sanktsioon toimingu või õigusnormi kinnitamine, seadustamine. Näiteks nõukogude kriminaalmenetlusõiguse järgi kinnitas ehk sanktsioneeris prokurör uurija määruse, millega süüdistatav võeti vahi alla. Meie põhiseaduse § 107 võiks lugeda ka nii, et *Vabariigi President sanktsioneerib Riigikogu poolt vastuvõetud seaduse*.

Teine tähendus seostab *sanktsiooni* mõiste aga normirikkuva teo õigusjärelmiga, olgu siis tegemist õigusnormi osaga või vastava järeلمي kohaldamisega õigusrikkumise korral. Selles kontekstis võime öelda, et KrMS-i § 202 lõike 2 punkti 2 kohaselt *sanktsioneerib prokurör süüdistatava teo ja paneb talle kohustuse maksta teatud summa riigituludesse*.

¹ M. Böse. Strafen und Sanktionen im Europäischen Gemeinschaftsrecht. Köln 1996, lk 46; T. Mommsen. Römisches Strafrecht. Leipzig 1899, lk 901.

² G. Köbler. Etymologisches Rechtswörterbuch. Tübingen 1995, lk 350–351.

³ Nt: G. Wahrig, R. Wahrig-Burfeind (Hrsg). Wörterbuch der deutschen Sprache. München 1997, lk 775; Eesti Entsüklopeedia. 8. kd. Tallinn 1995, lk 364; Võõrsõnastik. Tallinn 1999, lk 501.

⁴ Nt: Eesti Entsüklopeedia. 8. kd, lk 364; Duden. Fremdwörterbuch. 5. Bd. 6. Aufl. Mannheim 1997, lk 725.

⁵ Duden, 5. Bd, lk 725.

⁶ Positiivse vastutuse mõistest kriitiliselt: P. Varul. Professor Ilmar Rebane ja õigusliku vastutuse teooria. – Eesti kriminaalõiguse arenguteedest. Koost J. Sootak. Tartu 1997, lk 16–17. Kirjanduses on ka väidetud, et õiguspärase käitumise järel saabuv õiguslik tagajärg ei sisaldu mitte normi sanktsioonis, vaid dispositioonis: R. Narits. Õiguse entsüklopeedia. 2. trükk. Tallinn 2002, lk 101.

Kaht nimetatud tähendusvarianti segi ajades võib jõuda absurdsete väideten – näiteks, et *president kuulutab Riigikogu poolt vastuvõetud seaduse karistusnormiks või koguni karistatavaks ja prokurör kiidab heaks kuriteo*.

Ceterum censeo – üldkeel ei ole tõepoolest kõlblik õiguslike mõistete sisustamiseks. Sellest ei tule midagi head!

2. Õigus, iseäranis karistusõigus. Lähtekoht

Sanktsiooni mõistet saab seega täpselt määratleda ainult konkreetse õigusmõistena ning ainult õiguslikus kontekstis. Tuleb tunnistada, et siingi ei ole asi üheselt lahendatud, vähemalt kui piirduda õigussõnastikega, sest sanktsiooni kasutatakse ka seal juba eespool nimetatud kahes tähenduses.⁷ Eelkõige karistusõiguslikus kontekstis jõuame siiski kindlale järeldusele, et sanktsioon on teo õigusjärelm, teole antav negatiivne hinnang. Normitehniliselt moodustab sanktsioon normi osa, mis järgneb dispositioonile ehk keelatud ja karistatava teo kirjeldusele.

Sanktsiooni tuleb eristada *vastutusest*. Valitseva arvamuse kohaselt avaldub vastutus sanktsiooni kohaldamises. Seega ilmneb vastutuse ja sanktsiooni erinevus selles, et sanktsioon on normis ettenähtud potentsiaalne vastutus, sanktsiooni realiseerimine ehk kohaldamine muudab vastutuse reaalseks.⁸

Käesolevast artiklist jääb välja probleem, millised teistes õigusharudes sisalduvad õigusjärelmid kannavad nii palju karistuslikku iseloomu, et neid võiks pidada karistusteks, seega sisult karistusõiguslikeks sanktsioonideks.⁹

Kui sanktsioon on karistusõiguslik õigusjärelm, siis tuleb täpsustada, kas sanktsioonide hulka kuuluvad ainult karistuslikud, teole negatiivset hinnangut andvad ehk punitiivsed (lad *punio, punire* – karistama) sanktsioonid. Tegelikult on küsimisväärset veelgi, kas või näiteks see, mil määral saame rääkida sanktsioonist sellise õigusjärelmi korral, mis ei kujuta endast mitte karistamist, vaid hoopis karistusest vabastamist. Küll ei ole ma aga

⁷ Vrd nt **Mozley & Whiteley's Law Dictionary**. 11nd ed. London 1993, lk 246 (kinnitamine, seadustamine); **J. Laffranque, R. Laffranque**. Prantsuse-eesti, eesti-prantsuse õigussõnaraamat. Tallinn 2002, lk 182 (karistus); Anglo-russkii juriditšeski slovar. Moskva 1993, lk 391 (kinnitamine, karistus); **J. P. Grant, L. Soobik**. Inglise-eesti juriidiline sõnastik. Tartu 1993, lk 113 (kinnitamine, õigusnormi osa); Õigusleksikon. Koost K. Maurer. Tallinn 2000, lk 279 (õigusnormi karistuslik osa); **H. Andresson, V. Tamm**. Saksa-eesti õigussõnaraamat. Tartu 1998, lk 195 (mõjutusvahend, heakskiitmine, kriminaalõiguslik sanktsioon).

⁸ Lähemalt: **P. Varul**. Professor Ilmar Rebane ja õigusliku vastutuse teooria. – Eesti kriminaalõiguse arenguteedest. Koost J. Sootak. Tartu 1997, lk 16.

⁹ Küsimus on seega eelkõige haldusõiguses, mõneti aga ka tsiviilõiguses sisalduvates õigusjärelmites, mida liigitatakse mittekaristuslikeks meetmeteks (ingl *remedy*), *quasi*- ehk mitteheatsateks karistusteks ja ehtsateks karistusteks. Sellest küsimusest juhtimisõiguse peatamise näitel ka võrdlevõiguslikult: **S. Lind**. Mootorsõiduki juhtimise keelud Eesti õiguses. – *Juridica* 2005, nr 1, lk 45 jj.

nõus kirjanduses avaldatud laia määraltusega, et sanktsioon on igasugune seadusega ettenähtud sund või mõjutusvahend, mida kohaldatakse riigielu korraldamisel, olgu see kas või sunniraha või muu piirang, mida riik seab üksikisikule.¹⁰ Viimasel juhul on sanktsioon ka näiteks keeld ületada tänavat punase fooritulega, sest see seab jalakäijale olulise piirangu, kitsendades tema liikumisvabadust. Alljärgnevalt käsitlen ma sanktsiooni mõistet kitsamalt, püüdes seda siduda õigusvastase teoga seotud õigusjärelmiga. Kuid vähemalt puhtkeelelisest seisukohast ei olegi nii väga tähtis juristide vaidlus sanktsiooni mõiste üle; pigem on oluline konkreetse õigusjärelmi koht sanktsiooni- või muude mõjutusvahendite süsteemis. Selliselt saadud õiguslik kohaväärtus tingib omakorda keelelise ümberkäimise vastava mõistega – kas üht või teist järelemit *kohaldatakse, määratakse, mõistetakse* vms.

3. Karistusõiguse sanktsionisüsteem Eesti karistusseadustiku näitel

3.1. Karistused

Kui sanktsioon on karistusõigusnormi üks osa, mis kirjeldab keelatud ja karistatavale teole järgnevat õigusjärelmit, siis kuuluvad sanktsioonide hulka kindlasti karistused.

Enamasti jagunevad karistused põhi- ja lisakaristusteks. KarS-i üldosa 3. peatükk kannab pealkirja “Karistuste liigid ja määrad” ja sisaldab kuriteo ja väärteo eest nii füüsilisele kui ka juriidilisele isikule kohaldatavaid põhikaristusi (1. ja 2. jagu) ning füüsilisele isikule kuriteo eest kohaldatavaid lisakaristusi (3. jagu).

Karistust võib kohaldada nii reaalselt kui ka tingimisi. Eesti kehtiv karistusõigus (KarS § 73 jj) kasutab tingimisi süüdimõistmise instituudis prantsuse-belgia *sursis*’e varianti, kus isik tunnistatakse süüdi ja talle mõistetakse ka karistus, mida aga tingimisi täitmisele ei pöörata. Tingimisi karistus ei ole küll iseseisev karistusliik, kuid ta on karistatavale teole järgnev ja isiku süü suurusest olenev õigusjärelm ning tuleb seetõttu lugeda sanktsiooniks. Katseaja jooksul võib süüdimõistetule panna teatud kontrollnõudeid või kohustusi, näiteks peab ta elama kohtu määratud alalises elukohas, heastama kuriteoga tekitatud kahju, alluma ettenähtud ravile, mitte kohtuma teatud isikutega jms (§ 75). Need nõuded ja kohustused ei ole küll iseenesest sanktsioonid, kuid moodustavad tingimisi kohaldatud karistuse kui sanktsiooni sisu.

Isik võidakse tingimisi karistusest vabastada mitte ainult karistuse mõistmise, vaid ka selle kandmise ajal, nimelt tingimisi enne tähtaega (§-d 76 ja 77). Ka siin võime öelda, et süüdimõistetule kannab karistust edasi, ehkki küll tingimisi – ta on samuti proovi peal, seega *sanktsioneeritud isik*. Seevastu karistuse kandmisest vabastamine parandamatu haiguse (§ 79 lg 1) tõttu tähendab tingimusteta vabastamist: isik ei kannu enam karistust

¹⁰ K. Vilms. Selge eestikeelne õigusakt Euroopa Liidu õiguse kontekstis. – Õiguskeel 2005, nr 1, lk 6.

ega ole sanktsioneeritud. Omaette küsimus on aga *poena naturalis* (§ 80). Nimelt võib kohus süüdimõistetud karistusest vabastada, kui ta on kuriteo toimepanemise tagajärjel ise raskelt kannatada saanud. Nimetatud küll *loomulikuks karistuseks* – kuriteo eest on isik end ise või on saatus teda rängalt karistanud –, ei ole siiski tegemist karistusega õiguslikus mõttes, seepärast ka mitte sanktsiooniga.

Lisaks põhi- ja lisakaristustele tunneb KarS-i sanktsioonisüsteem veel asenduskaristusi. Nimelt võib vangistuse asendada üldkasuliku tööga (§ 69), samuti asendatakse täitmata jäänud rahaline karistus, rahatrahv või varaline karistus vastavalt kas vangistuse, aresti või üldkasuliku tööga (4. ptk 3. jagu). Kahtlemata on asenduskaristus sanktsioon.

3.2. Muud mõjutusvahendid

Karistuseseadustiku 7. peatükis “Muud mõjutusvahendid” sisaldub kolme liiki õigusjärelmeid: konfiskeerimine (§-d 83–85), psühhiaatriline sundravi (§ 86) ja alaealise mõjutusvahendid (§ 87).

Neist viimaste sanktsiooniks pidamine ei tekita probleeme, sest alaealine vabastatakse piiratud süüvõime tõttu õiguslikus mõttes küll karistusest, kuid selle asemel kohaldataval mõjutusvahendil on karistuse tunnused – tegemist on sotsiaaleetilist hukkamõistu väljendava meetmega, mida kohaldatakse süülise teo eest (vt ka p 4.2).

Kaks järgmist KarS-i 7. peatükis kirjeldatud meetet on aga sellised, mida võib kohaldada ka mittesüülise käitumise eest. Tõsi, süüteo vahend ja süüteoga saadud vara võidakse konfiskeerida ka isikult, kes on süüdi mõistetud ja karistatud (§ 83 lg 1 ja 2). Kuid oma loomult ei ole tegemist karistusliku sanktsiooniga, sest selle kohaldamine ei sõltu isiku süü suurusest ega süüteo raskusest. Sellist meetet nimetatakse *kindlustusliku iseloomuga mittekaristuslikuks mõjutusvahendiks*.¹¹ Veel vähem meenutab karistust aga konfiskeerimise pööramine isiku vastu, kes on kaasa aidanud vahendi või eseme kasutamisele süüteo toimepanemiseks või ettevalmistamiseks, omandanud selle konfiskeerimise vältimiseks (§ 83 lg 3). Kui tegemist on aine või esemega, mille omamiseks puudub vajalik luba, tuleb alati kohaldada konfiskeerimist, isegi siis, kui isik (näiteks lapsealine või vaimuhaige) on teo toime pannud mittesüüliselt (§ 83 lg 5).

Viimase aja õiguskirjanduses on aga hakatud juhtima tähelepanu asjaolule, et konfiskeerimise regulatsioon sisaldab palju sellist, mis muudab selle meetme karistuslikuks. Näiteks kui süüteoga omandatud vara on võõrandatud või ei ole selle äravõtmine muul põhjusel võimalik, võib kohus isikult sisse nõuda summa, mis võrdub konfiskeerimisele kuuluva vara väärtusega (§ 84). Sellised suundumused on andnud alust etteheideteks, et tegemist on sisuliselt sanktsiooniga, mille kohaldamine peaks olema kooskõlas süüühimõit-

¹¹ Nt Karistuseseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Koost J. Sootak ja P. Pikamäe. Tallinn 2004. § 83 kommentaar 1.

tega.¹² Vastuväide lähtub puhtõiguslikust argumendist, et konfiskeerimine ei ole karistus ja seetõttu on süüpärimõtte arvestamine tarbetu.¹³

On sisulise otsustamise küsimus, kas pidada konfiskeerimist sanktsiooniks või mitte. Süüdimõistetute suhtes võib seda teha, kolmanda isiku suhtes on selline järeldus aga vaieldav. Tegemist on küll taunitavale teole järgneva õigusjärelmiga, kuid kuivõrd konfiskeerimine ei järgne õigusvastasele teole (näiteks süüteo ettevalmistamine ei ole kehtiva õiguse järgi karistatav, puudub isegi koosseisupärasus), siis seetõttu puudub side teo karistusõigusliku õigusvastasuse ja järeلمي vahel.

Psühhiaatiline sundravi järgneb koosseisupärasele ja õigusvastasele teole. Vaimuhaige poolt toimepandud tapmine või süütamine on küll õigusvastane, kuid mitte süüline. Selle mõjutusvahendi kohaldamisega ei väljenda riik hukkamõistu (haigust ei ole mõtet hukka mõista), küll aga reageerib ohtlikule olukorrale ohu lokaliseerimisega (ohtliku isiku paigutamine vaimuhaiglasse), heal juhul ka kõrvaldamisega (haige terveksravimine). Otse- ne side õigusvastase teo ja järeلمي vahel on olemas ning seda kindlasti märksa tugevamal kujul kui konfiskeerimise korral.

Eeltoodust võib järeldada, et materiaalse karistusõiguse kaks suurt õigusjärelmite liiki – karistused ja muud mõjutusvahendid – on vaadeldavad sanktsioonidena. Mittekaristuslike meetmete pidamine sanktsiooniks tuleneb KarS-i süstemaatika seisukohalt juba asjaolust, et nad on ühes peatükis, veel enam aga sellest, et nad järgnevad karistusõiguslikult tematiseeritud teole. Kui nimetatud õigusjärelmi otsest sidet õigusvastase teoga pidada sanktsiooni sisuliseks tunnuseks, on konfiskeerimise pidamine sanktsiooniks küsitav.

4. Menetlusõigus

4.1. Menetluslikud sunniabinõud

Suur hulk sanktsioone või nendega sarnanevaid õigusjärelmeid sisaldub menetlusõiguses. Menetluslikud meetmed jagunevad kahte suurde rühma, millest esimene koondab endasse puhtmenetluslike sunniabinõusid – tõkendeid ja menetluslike karistusi. Nende eesmärk on tagada menetlus ise ning eelkõige kuuluvad siia tõkendid (elukohast lahkumise keeld, vahistamine jm), mida kohaldatakse menetlusest kõrvalhoidmise, kuriteo jätkamise või tõendi kahjustamise vältimiseks (KrMS § 127). Sama kehtib ka teiste menetluse tagamise vahendite, nimelt sundtoomise (§ 139) ning vara arestimise (§ 142) kohta. Ka isiku kahtlustatavana kinnipidamine (§ 217) ei ole sanktsioon. Karistusõigusliku sanktsioonina ei saa vaadelda ka menetluslike karistusi, mida kohaldatakse kas

¹² F. Herzog. Gewinnabschöpfung und Vermögenssanktionen: Verbrechensbekämpfung durch Kostenmaximierung des Normbruchs? – Festschrift für Klaus Lüdersen. Baden-Baden 2002, lk 247.

¹³ Selline on ka Saksamaa põhiseaduskohtu seisukoht. Lähemalt: U. Kindhäuser. Strafgesetzbuch. Lehr- und Praxiskommentar. Baden-Baden 2005, § 73d vnr 1.

menetluse tagamise vahendina väljakutsutu ilmumata jätmise korral (§ 138) või kohtuistungil korda rikkuva isiku suhtes (§ 267) trahvi või aresti näol.

4.2. Karistuslikku laadi õigusjärelmid

Teise rühma moodustavad meetmed, millel on ilmselgelt karistuslik iseloom. Kindlasti on sanktsioonid lihtmenetluste, nimelt lühi-, kokkuleppe- ja käskmenetluse käigus kohaldatavad karistused (KrMS 9. pt), sest nii õiguslikult kui ka sisuliselt on tegemist karistustega, mida kohaldab kohus (KrMS § 238 lg 2, § 248 lg 1 p 4 ja § 254 lg 4 p 2). Tegemist on lõpuleviidud kriminaalmenetlusega, mis ei toimu täismahus, vaid lihtsustatud korras.

Süüdistatava suhtes kohaldatakse aga teatud juhtudel õigusjärelmit ka siis, kui oportuuniteedi ehk otstarbekuse põhimõttest lähtudes ei viida menetlust lõpule ning asja ei saadeta kohtusse. Süüdistatava suhtes võib siin kohaldada väga mitmesuguseid meetmeid. Teatud juhtudel ei järgne menetluse lõpetamisele küll mingit sanktsiooni, nagu menetluse lõpetamisel karistuse ebaotstarbekuse tõttu (KrMS § 203) ning välisriigi kodaniku poolt või välisriigis toimepandud kuriteo korral (§ 204). Õigusjärelm ei saada ka süüdistatavat, kelle suhtes on menetlus lõpetatud seoses temalt asja menetlemisel saadud abiga (§ 205). Muudel juhtudel kohaldatavad õigusjärelmid vajavad eraldi käsitlemist.

Nagu eespool nentisime, võib kohus 14–18 aasta vanuse alaealise suhtes vastavalt KarS-i §-le 87 kohaldada sanktsiooni süülise teo eest, kui kohus peab vajalikuks ta karistusest vabastada (p 3.2). KrMS-i § 201 näeb aga ka menetluse lõpetamise korral ette teatud õigusjärelmid. Nimelt võib alaealise suhtes eeluurimise lõpetada kahel alusel: (a) kui ta on KarS-i § 33 järgi vanuse tõttu süüvõimetu (alla 14 aasta vanune) või (b) küll süüvõimeline (14–18 aastat vana), kuid tema kohtu alla andmist ei peeta otstarbekaks. Nendel juhtudel saadab uurimisasutus või prokuratuur asja materjalid alaealiste komisjonile, kes võib kohaldada mõnda alaealise mõjutusvahendite seaduses (AMVS)¹⁴ ettenähtud mõjutusvahendit (§ 3: hoiatus, kohustus elada vanema juures, üldkasulik töö, erikooli suunamine jm). Variant *a* korral on tegemist süüvõimetu isikuga, kes analoogiliselt süüdimatuga (näiteks vaimuhaige) on pannud toime mittesüülise, kuid koosseisupärase ja õigusvastase teo ning seega pole alaealiste komisjoni kohaldatav mõjutusvahend küll mitte karistus, kuid on siiski sanktsioon, sest valitseb otsene seos õigusvastase teo ja õigusjärelmi vahel (vrd p 3.2). Sama loogika järgi tuleb sanktsioonideks pidada ka muid alaealiste komisjonis süüvõimelisele isikule kohaldatavaid sanktsioone (variant *b*), seda enam, et need ei järgne mitte lihtsalt koosseisupärasele ja õigusvastasele, vaid ka süülisele teole.

Kriminaalmenetlus võidakse teatavasti oportuuniteedipõhimõtte alusel lõpetada mitte ainult alaealise, vaid ka täisealise suhtes KrMS-i § 202 alusel, kui isiku süü ei ole suur ja puudub avalik menetlushuvi. On võimalik, et menetlus lihtsalt lõpetatakse ning mingit

¹⁴ RT I 1998, 17, 264.

õigusjärelmit ei kaasne, mistõttu sanktsioneerimisest rääkida ei saa. Teatud juhtudel võib aga prokurör või kohus siiski kohaldada mõningaid sanktsioone, näiteks panna süüdistatavale kohustuse maksta riigituludesse teatud rahasumma või teha üldkasulikku tööd. Ei ole raske märgata, et need õigusjärelmid on ehtsatele karistustele kas lähedased (rahsumma maksmine ja rahaline karistus) või kokkulangevad (üldkasulik töö) ning nende pidamine karistuslikeks sanktsioonideks peaks olema igati põhjendatud.

4.3. Sanktsiooni sisu ja raskus

Siiani olen sanktsiooni mõiste analüüsimisel lähtunud üksnes õiguslikust kontekstist ning määratlenud sanktsioonina kas süülisele käitumisele järgnevat ja sotsiaaleetilist hukkamõistu väljendavat või siis mittesüülisele (kuid koosseisupärasele ja õigusvastasele) teole järgnevat ning õigusvastasusega vahetult seotud õigusjärelmit. Tähelepanu alt on aga täielikult välja jäänud sanktsiooni sisu, õieti sellest tulenev raskus. Kui materiaalõiguse puhul on õiguslik kontekst sedavõrd kaalukas, et puudub vajadus küsida, kas kerge karistus ikka on karistus, siis menetlusõiguses võib selline küsimine osutada asjakohaseks.

Näiteks prokuröri kohaldatud üldkasulik töö (KrMS § 202 lg 2 p 3) toimub samadel alustel, mis kohtuski mõistetakse (KarS § 69) ning selle mõjutusvahendi lugemine sanktsiooniks ei tekita kahtlust. Küll võib aga küsida, kas kuriteoga tekitatud väikese kahju hüvitamine (§ 202 lg 2 p 1 alt 2) või kohustus osaleda noorteprogrammis (AMVS § 3 lg 1 p 8) on ikka sanktsioon. Esimesel juhul täidab isik tal niigi tsiviilõiguslikult lasuva kohustuse, teisel juhul veedab koos teiste noortega toreid puhkuse. Kuid küsida võib ka teisiti – kui näiteks AMVS-i § 3 lõike 1 punktist 5 tulenevat kohustust elada tasase loomuga isa juures ei saa pidada sanktsiooniks, siis kohustust elada tige ema juures võib nooruk võtta hirmsa nuhtlusena (nagu seda omal ajal tegi eraldi elama asunud isa).

Seda laadi näidetega võiks jätkata ilma tulemuseni jõudmata. Nagu iga õigusjärelmi sisu on objektiivselt erinev, nii võib ka selle toime olla subjektiivselt konkreetse isiku karistus-tundlikkuse tõttu väga erinev. Seega ei ole sanktsiooni mõiste määratlemisel mõtet üritada leida selle sisust ja raskusest tuletatavat piiri, mis eristaks sanktsiooni kui suhteliselt rasket õigusjärelmit muust, kasvatuslikust või manitsevast meetmest.

4.4. Rahvusvaheline koostöö kriminaalmenetluses

Sellist pealkirja kannab KrMS-i 19. peatükk. Tegemist ei ole rahvusvahelise, vaid riigisisese õigusega (vrd p 5). Nagu KarS-is ja KrMS-i teistes peatükkides ei kasutata siingi sanktsiooni mõistet, mistõttu tuleb igal juhul sisuliselt otsustada, kas tegemist on sanktsiooniga või mitte. Et piiritlemiskriteeriumid jäävad samaks, ei ole see raske. Nii räägitakse paljudes sätetes karistusest (nt §-d 438, 439, 484 jm) või vangistusest kui karistusest (nt §-d 474, 477 jm) ning nende õigusjärelmite pidamine sanktsiooniks on väljaspool kahtlust. Kasutatakse ka KarS-i 7. peatüki sõnastust *muud mõjutusvahendid* (nt §-d 476, 477) ning nendegi keelendite õiguslik sisustamine langeb kokku materiaalõigusega

(vrd p 3.2). Sama kehtib ka menetluslike sunniabinõude kohta, nagu näiteks väljaandmisvahistamine (§ 447), Euroopa vahistamismäärus (§ 490) jm, mis ei kujuta endast sanktsioone.

4.5. Mõistmine, määramine ja kohaldamine

Sanktsioon kui õigusjärelm tähendab, et see järgneb õigusrikkumisele, see tuleb õigusrikkujale omistada. Kuidas seda nimetada, on iseasi ning paljuski kokkulepitud terminoloogia küsimus. KarS-i § 56 järgi *mõistab* kohus karistuse kuriteo või väärteto eest (seega iga süüteo eest) ja kohtuväline menetleja *määrab* karistuse väärteto eest. Neid ühendav üldmõiste on karistuse *kohaldamine*. Kõne alla tulevad veel mitmesugused kombinatsioonid, näiteks võib kohus *määrata*, et *mõistetud* karistus jääb tingimisi *kohaldamata* (§ 73 lg 1) jne. Muid mõjutusvahendeid (KarS 7. ptk, käesoleva artikli p 3.2) kas *kohaldatakse* (§ 83: konfiskeerimine ja § 87: alaealise mõjutusvahendid) või *määratakse* (§ 86: psühhiaatriline sundravi). Kõige fikseeritum väljend on *mõistmine*, mida tohib kasutada ainult karistuse suhtes, samas *kohaldamine* on kõige neutraalsem. *Määramine* jääb enamasti seotuks väärtetokaristusega, ehkki on kasutusel ka sundravi korral. Menetluslikult *tehakse* nii kohtuotsus (nt KrMS 10. ptk 6. jagu) kui ka kohtumäärus (§ 337 lg 2).

5. Rahvusvaheline karistusõigus

5.1. Euroopa Nõukogu konventsioonid

Rahvusvahelise karistusõiguse taustal näeme otseselt, et sanktsiooni mõiste määratlemisel on praktiline tähendus. Paljud rahvusvahelised konventsioonid käsitlevad sanktsiooniga seoses kohustusi, mida osalisriik endale võtab, ja õigusi, mida ta saab; rääkimata Euroopa Liidu õiguse kirevast sanktsioonistikust, mida on vist süsteemiks palju nimetadagi.

Erinevalt riigisisest õigusest sisaldavad Euroopa Nõukogu konventsioonid ka sanktsiooni mõistet, mille kohaldamine meie õiguskorras, nagu järgnevatel näidetel selgub, kipub olema ennekõike keeleline, mitte sisuline küsimus.

Kriminaalmenetluse ülevõtmise konventsiooni¹⁵ artikli 1b kohaselt tähendab sanktsioon *igasugust karistust või muud meedet, mis mõistetakse kuriteo eest või lisas 3 loetletud õigusnormide rikkumise eest*.

Selles lauses on peaaegu kõik vale. Õige on üksnes see, et karistus mõistetakse kuriteo eest ja seega kuulub karistus tõepoolest sanktsiooni mõiste alla. *Muu meetme* all mõeldakse ilmselt KarS-i 7. peatükis sisalduvaid mõjutusvahendeid (lähemalt p-s 3.2). Tollal kehtinud kriminaalkodeksi terminoloogia järgi nimetati neid *kindlustuslikeks sunniva-*

¹⁵ RT II 1997, 8/9, 37.

henditeks.¹⁶ Kui neid nimetadagi meetmeteks, siis nende õiguslikku olemust tundev tõlkija (seda võiks ju ikka eeldada?) ei saa kuidagi öelda, et neid meetmeid *mõistetakse*, vaid ikka *kohaldatakse*.¹⁷ Ka kuulub elementaarsete õigusteadmiste hulka tõdemus, et enamasti ei saa meedet, näiteks vaimuhaige sundravi, kohaldada kuriteo eest, sest vaimuhaige paneb toime küll õigusvastase teo, kuid tema tegu ei ole süüline, seega ka mitte kuritegu.

Sanktsiooni mõiste sisaldub ka väljaandmise Euroopa konventsiooni¹⁸ artiklites 2.1 ja 2.2, kus räägitakse *vabadusekaotusest* (ingl *deprivation of liberty*) või *kinnipidamiskorraldusest* (ingl *detention order*). Viimane mõiste on Eesti õigussüsteemi kontekstis täiesti arusaamatu; näiteks konventsiooni saksakeelne tõlge kasutab hoopis arusaadamamat konstruktsiooni: *vabadusekaotus (Freiheitsstrafe) ning kindlustus- ja parandamisvahendid (Massregeln der Sicherung und Besserung)*.¹⁹ Viimased tähendavad Saksa karistusõiguses mitmesuguseid karistusega kaasnedu või ka mittesüülikele käitumisele järgneda või-vaid sanktsioone, mis vastavad meie mõjutusvahenditele KarS-i 7. peatüki mõttes. Mis puutub aga väljaandmise alustesse, siis sisalduvad need korrektset sõnastatuna näiteks KrMS-i §-des 438–440.

Samasugune segadus valitseb kohtulikult karistatud isikute üleandmise Euroopa konventsiooni²⁰ artikli 1a eestikeelses tõlkes, kus *karistus tähendab karistust või muud meedet, millega kaasneb vabadusekaotus, mis on kriminaalkuriteo sooritamise eest kohtu poolt määratud...* Raskusi on valmistanud nähtavasti kolmele ingliskeelsele väljendile *sentence, punishment or measure involving deprivation of liberty* korrektsete eesti õiguskeelsete vastete leidmine. Saksa keelde tõlkija on aga kasutanud oma emakeele õiguskeelt ning leidnud kolm adekvaatset väljendit *Sanktion, freiheitsentziehende Strafe oder Massnahme*. Mis takistas meie tõlkijat kasutamast lihtsat ja selget eesti õiguskeelt – *sanktsioon, vabadusekaotuslik karistus või muu mõjutusvahend* –, see jääb saladuseks.

5.2. Euroopa Liidu õigus

Euroopa Liidu õiguses moodustavad sanktsioonidega tagatud normid kaaluka osa, kuuldud väga mitmesugustesse õigusharudesse. Ehkki Euroopa Liidul otsene karistusõiguslik pädevus puudub, leiame sealt ka sanktsioneeritud teokirjeldusi. Paraku on Euroopa Liidu õiguses sisalduvad sanktsioonid sedavõrd eripalgelised, et nende analüüs eeldaks süvenemist üksikküsimustesse. See aga väljuks käesoleva artikli raamidest.

¹⁶ Erikonfiskeerimine (§ 33) ja üldosa 6. ptk-s sisalduvad meditsiinilise ja kasvatusliku iseloomuga sunnivahendid (vaimuhaige sundravi jm). – I. Rebane (koost). Eesti NSV kriminaalkodeks. Komm vlj. Tallinn 1980, § 33 komm 1, § 59 komm 1 ja § 61 komm 1.

¹⁷ Vt eelmise viite kommentaare.

¹⁸ RT II 1997, 8/9, 38.

¹⁹ S. Uhlig, W. Schomburg, O. Lagodny (Hrsg). Gesetz über die internationale Rechtshilfe in Strafsachen (IRG) mit Erläuterungen. München 1992, lk 421 ja 440.

²⁰ RT II 1997, 10, 39.

Nentigem üksnes tõsiasi, et Euroopa põhiseaduse lepingu tekstis²¹ sanktsiooni mõiste puudub, räägitakse üksnes karistustest. Võrdlemine inglise-, prantsuse-, saksa- ja soomekeelse tekstiga näitab siiski veidi kirjumat pilti. Kõigis neist räägitakse tõepoolest karistusest (*penalty, peine, Strafe, rangaistus*) artiklis II-109, kus see on igati adekvaatne (kuriteod ja karistused). Seevastu artikli III-271 inglise-, prantsuse- ja soomekeelne tekst räägib *sanktsioonist (sanction, seuraamus)*, saksa keelne aga *karistusest (Strafe)*. Artiklis III-363 on pilt vastupidine – inglise keeles on juttu *karistusest*, prantsuse ja saksa keeles *sanktsioonist*.

Põgus tutvumine ka lepingu muude karistusõiguslike terminitega näitab, et Eesti kehtiva *karistusõiguse* (seegi on lepingus tundmatu) terminoloogiaga ei ole lepingu karistusõiguslikul tekstil just palju ühist – millest siis muust räägivad näiteks sellised väljendid nagu *tegu või tegevusetus* (art II-109), *kuritegude toimepanijad ja neist osavõtjad* (art III-274), *karistuse määramine* (art III-363). Põgusa pilguheitmisega KarS-i teksti oleks seda laadi vigu olnud hõlbus vältida.

Toodud näidetest peaks ilmnema, et võõrkeelse õigusteksti tõlkimine eesti keelde annab sageli tulemuseks õigusliku mõttetuse. **Selle vältimine on võimalik üksnes siis, kui tõlkija ületab inglise umbkeelsuse ja võrdleb kasutatavaid keelendeid ka teiste, eelkõige saksa- ja prantsuskeelsete analoogidega. Tõlkija peab loobuma ka lihtsustatud arusaamast, et tava- ja õiguskeel on samased. Selline hoiak toidab vaid õiguslikku ignorantsust. Võõrkeelne õigustekst tuleb tõlkida eesti õiguskeelde.**

JAAN SOOTAK,

Tartu Ülikooli kriminaalõiguse professor

²¹ Euroopa põhiseaduse leping. Luxembourg 2005, arvutivõrgus aadressil <http://europa.eu.int>.

VOLITUSNORMI SÕNASTUS JA RAKENDUSAKTI PEALKIRI

Käesoleva kirjutise eesmärk on pöörata tähelepanu volitusnormi sõnastuse ja rakendusakti pealkirja seosele ja sellest tulenevale.

Tüüpiline sõnaühendiline õigustermin koosneb harilikult põhisõnast ja ühest või mitmest liigisõnast.¹ Lakoonilisuse põhimõtet järgides jäetakse õigusterminile lühikuju andmisel sõnaühendist sageli liigisõna välja. Liigisõna ärajätmine on aga lubatav vaid siis, kui liike ei ole vaja eristada, kui tegemist on ühe mõistega, nt Eesti Vabariigi põhiseaduses piisab terminist *õiguskantsler* ja puudub vajadus lisada *Eesti Vabariigi*. Liigisõna ärajätmine on lubamatu siis, kui terminitena on kasutusel mitu sama mõisterühma mõistet, nt *Justiitsministeeriumi kantsler* ja *Rahandusministeeriumi kantsler*, sest kantslereid on rohkem kui üks.

Pealkiri teenib õigusakti identifitseerimise ja sisu avamise eesmärki. Määruste „Klassifikaatorite süsteemi kehtestamine“, „Tegevusloa vormi kinnitamine“, „Eesti numeratsiooniplaan“ või „Eranditaotluse esitamise kord“ pealkiri ei anna teavet selle kohta, millist valdkonda kõnesolevad määrused käsitlevad, sest puudub liigisõna.

Määruse pealkiri kajastab kokkuvõtlikult määruse sisu ning peab järgima seaduses sisalduva volitusnormi sõnastust, mille alusel määrus kehtestatakse.² Määruse eelnõu sisu peab vastama seaduses või seaduses ja Euroopa Liidu õigusaktis sätestatud volitusnormi ulatusele.³

Lakoonilisuse põhimõtte järgimine eeldab, et õigusakti sätted oleksid sõnastatud täpselt ja täielikult, kuid seejuures võimalikult napisõnaliselt.⁴ See tähendab, et kasutada võib ainult niipalju mõisteid ja sõnu, kui on tarvis normi täpselt, täielikuks ning ühemõtteliseks väljendamiseks.

Trafaretsuse põhimõtte tähendab, et õigusaktis tuleb sama mõtet väljendada alati võimalikult samas sõnastuses.⁵ See tähendab, et sarnaseid suhteid reguleerivate normide sõnastamisel tuleb kasutada samasugust või sarnast lausestust ning samu väljendeid. Trafaretsuse põhimõtte hõlmab ka nõude, et õigusakti tekstis kasutataks samade mõistete tähistamiseks samu termineid.

¹ A. Vettik. Variatiivsus õiguskeeles. – *Õiguskeel* 1997, nr 2, lk 11.

² Normitehnika käsiraamat. Tallinn 2003, lk 23.

³ Vabariigi Valitsuse 28. 09. 1999. a määruse nr 279 „Õigustloovate aktide eelnõude normitehnika eeskiri“ § 41.

⁴ K. Merusk jt. *Õigusriigi printsiip ja normitehnika*. Tartu 1999, lk 143.

⁵ Sealsamas, lk 145.

Et pealkiri teenib õigusakti identifitseerimise eesmärki, siis ei tohiks ühel ajal kehtida kaks sama pealkirjaga õigusakti. Kui soovitakse kehtestada sama pealkirjaga õigusakt, siis on järelikult tegemist sama valdkonda reguleeriva õigusaktiga ja teine sama pealkirjaga õigusakt tuleb tunnistada kehtetuks.

Vaadeldgem järgnevalt, millised võivad olla lakoonilisuse ja trafaretsuse põhimõtte eiramise tagajärjed, st mis juhtub, kui ei pöörata tähelepanu õigusakti teksti sõnastuse täpsusele ja täielikkusele.

Praegu kehtivad kolm määrust, mille pealkirjade ühine nimetaja on *tagatise kasutamine*. Nende reguleerimisvaldkonda ei ole võimalik pealkirja järgi tuvastada.

Turismiseaduse § 15 „Tagatis“ lõike 4 „Tagatise kasutamise korra kehtestab majandus- ja kommunikatsiooniminister“ alusel kehtib määrus „Tagatise kasutamise kord“, mis reguleerib pakettreisilepingu tagatisega seonduvat. Rakendusakti pealkiri oleks olnud korrektne ja akt ise identifitseeritav, kui § 15 sõnastuses oleks kasutatud termini *tagatis* asemel esmakordselt terminit *pakettreisilepingu tagatis* ja seejärel vajaduse korral vormeli *edaspidi* abil kokkuleppelist terminit *tagatis* ning rakendusakti pealkirjas *pakettreisilepingu tagatis*, tagamaks rakendusakti korrektne pealkiri.

Tolliseaduse § 60 „Tollivõla tagatis“ lõike 3 „Tagatise esitamise, kasutamise ja vabastamise korra ning tagatise suuruse määramise ja arvutamise alused kehtestab rahandusminister määrusega“ alusel kehtib määrus „Tagatise esitamise, kasutamise ja vabastamise kord ning tagatise suuruse määramise ja arvutamise alused“. Kuigi paragrahvi pealkiri on siin korrektne, on volitusnormi sõnastus olnud puudulik ja selle tagajärjeks on rakendusakti pealkiri, mis samuti ei ava sisu piisava täpsusega. Pealegi oleks võimalik ka pealkirja lühemalt esitada kui kehtestada volitusnormi selle sisu avat. Näiteks võiks lõike 3 sõnastada järgmiselt: „Tollivõla tagatise määramise ja menetlemise korra kehtestab rahandusminister määrusega.“ Lõike 4 aga „Käesoleva paragrahvi lõikes 3 nimetatud kord sisaldab tollivõla tagatise esitamise, kasutamise ja vabastamise korra ning tagatise suuruse määramise ja arvutamise alused.“

Euroopa Liidu põllumajanduspoliitika rakendamise seaduse § 55 lõike 4 alusel kehtib määrus „Tagatise esitamise, kasutamise ja vabastamise täpsem kord“. Kui § 55 volitusnormis oleks kasutatud vähemalt terminit *turukorraldusabinõude tagatised*, oleks ka rakendusakti valdkond olnud sellest normist tuletatava akti pealkirja kaudu tuvastatav.

Kui määrus kehtestatakse volitusnormi alusel, mis oma üldise sõnastuse tõttu võimaldab kehtestada mitu määrust, peab määruse pealkiri olema kooskõlas volitusnormi ulatusega ning pealkirjas peab väljenduma ka reguleerimise eesmärk.⁶ Sadamaseaduse § 10 lõikes 3 sätes-

⁶ Normitehnika käsiraamat, lk 25.

tatud volitusnormi „Majandus- ja kommunikatsiooniminister kinnitab laevaliikluseks avamise akti alusel sadama valdaja koostatud sadamapassi“ alusel kehtib praegu koos majandus- ja kommunikatsiooniministri määrust, mis kannavad sama pealkirja „Sadamapasside kinnitamine“, kusjuures seda pealkirja kannab ka akt, millega on kinnitatud nii ühe sadama pass kui ka aktid kahe ja mitme sadama passi kinnitamiseks. Pealkiri oleks olnud normile vastav ja aktid identifitseeritavad koos reguleerimiseseme nimetamisega, nt „Vene-Balti sadama passi kinnitamine“, „Loksa sadama passi kinnitamine“ jne.

Näiteid võib tuua veelgi.

Selleks et tutvuda kõrgharidusprobleemide analüüsimiseks moodustatud valitsuskomisjoni koosseisuga ja teades, et on moodustatud asjatundjate komisjon, tuleb elektroonilises Riigi Teatajas avada koos akti. Need, praegu kehtivad Vabariigi Valitsuse korraldused, mille pealkirjas ei ole akti identifitseerimise hõlbustamiseks valdkonda või komisjoni moodustamise eesmärki nimetatud, kannavad kõik pealkirja „Asjatundjate komisjoni moodustamine“. Enamik korraldustest, mis käsitlevad valitsuskomisjonide moodustamist, on siiski korrektselt pealkirjastatud.

Õigustloovate aktide ja rakendusaktide eelnõude koostajad peaksid pöörama rohkem tähelepanu asjakohaste põhimõtete, reeglite ja soovitude järgimisele, et lihtsustada õigusaktide süstematiseerimist andmebaasides, vähendada tarbetutest otsingutest tekkivat koormust ning lihtsustada õiguslikest regulatsioonidest ülevaate saamist.

Õigustloova akti sõnastuse kvaliteet ei peegelda üksnes riigi õigusloomekultuuri taset, vaid mõjutab kogu õigusteadvust ja õiguskultuuri tervikuna. Segane, lünklik või ebatäpne sõnastus vähendab akti informatiivsust ja kaudselt ka õiguse rakendamist.

TIIU GREENBAUM,
Justiitsministeeriumi õigusloome
büroo nõunik

MIDA EKI KEELENÕUANDEST KÜSITAKSE (4)

3. Lausemoodustus

3.1. Ühildumine

3.1.1. Lisandi ja põhisõna ühildumine

Lausemoodustuses on rohkesti küsimusi esitatud ühildumise, esmajoones **eeslisandi ühildumise** kohta. Sageli eksitakse selle reegli vastu, et eeslisandiks ei saa olla nimetavas käändes nimi.

„Varem tuli öelda omastavas *Kalevi küpsised, Tuljaku kommid*. Kas see enam ei kehti?” küsis helistaja keelenõuandjalt ja tõi näiteid praeguse pruugi kohta.

Endiselt on õige omastav: **Viikingi aknad** (mitte *Viiking aknad, Viiking-aknad* ega *aknad Viiking*), **Silikaadi ettevõtted**, **Bittneri palsam**, **Raidi sääsetõrjevahend**, **Espumisan® L-i emulsioon**, **Rhinomeri aspiraator**, **Ramisili lahus**, **Solutioni sari**, **Rocki õlu**, **Steineri pedagoogika**, **Waldorfi kool**, **Greenpeace'i liikumine**, **Cumberlandi kaste**, **Jokkeri jäätised**, **Adidase džemper**.

Tihti ollakse hädas inimese (või muu olendi) nime või kohanime laiendava üldnimelise eeslisandiga. Helistajadki on tähelepanu juhtinud sellele, et viimasel ajal ei osata ühildada. Tihti on seesugustes tarindites muutumatuks jäetud inimese nimi.

„Kuidas on uuemad seisukohad, kas nime tohib käämata?” – „Nime peab käämata.”

Nõnda tuleb käämata nime tarindites **president Putinile** (mitte *presidendile Putin*) ja **Venemaa presidendile Putinile** (mitte *Venemaa presidendile Putin*), **ettevõtte direktori Karl Kase käskkirjas** (mitte *ettevõtte direktori Karl Kask käskkirjas*).

Nime käänamata jätmise põhjuseks võib olla asutusenimede ühildamise eeskujus, näiteks on küll õiged **kinno Sõprus** ja **kino Sõprusse**, **teatril Vanemuine** ja **teater Vanemuisel**, aga ainult **sekretär Sepa juuresolekul** (mitte *sekretäri Sepp juuresolekul*).

Sagedamini on tulnud küsimusi täiendiga eeslisandi (nt laiendatud ametinimetuse) kohta, mis peab alati oma põhjaga ühilduma: *Volitan juhtkonna nõunikku Arvo Rammust ...*, **Eesti Vabariigi peaministri Juhan Partsi vastuvõtt**, **sotsiaal- ja tervishoiuosakonna juhatajale NN-ile**, **seoses juhatuse liikme Enn Tamme viibimisega välismaal**, **Vabadussõja veteranile August Puustile**, **peaministri abil N-il**.

Täiendita eeslisand võib erandlikult mõnikord oma põhjaga ühildumata jääda. Näiteks tarindis *president Riiütel* puudub lisandil täiend ning seepärast lisand ei ühildu oma põhjaga: *president Riiütlil* (vrd tarindit *Eesti president Riiütel*, kus lisandil *president* on täiend *Eesti* ja seepärast tuleb lisandit käämata: *Eesti presidendil Riiütlil*).

Niisamuti jäävad ühildumata täiendita lisandid järgmistes tarindites: *lõpetada tööleping operaator A. Gromovaga* (mitte *operaatoriga A. Gromovaga*), *vanemkonstaabel Juhan Juurikat*, *direktor Ann Kasest* (vrd *ettevõtte direktorist Ann Kasest*), *dotsent Maametsal*, *vend Jaani tütar* (vrd *Karl Tähe venna Jaani tütar*), *esitas hagi õde Epu vastu* (vrd *esitas hagi oma õe Epu vastu*).

Siiski saab oma põhjaga ühildada täiendita lisandi näiteks juhul, kui ta on sisuliselt tähtis ja esile tõstetud.

„Kas võib kirjutada *Kuula rändajat Hendrik Relvet*?” – „Võib ühildada, kui lisand on rõhutatud.” Samuti *Eriti tänan klassijuhatajat A-d ja emakeeleõpetajat B-d*. Lisand, mis ei paikne vahetult oma põhja ees, on alati sisuliselt esile tõstetud ja seetõttu ühilduv, nt *Haigla paarstist meditsiinidoktor Rein Mäest on rääkida palju head*.

Oma põhjaga ühildub ka *ne-*, *lane-*, *line-*liiteline täiendita lisand.

„Miks on näiteks *baleriin Anna Pavlovale*, aga *põllutöölisele Anna Pavlovale*?” – „*line-*liiteline sõna ühildub.” Samuti *Kohtualusele Jaan Augile anti ärakiri*, *koduloolase Maie Männi teatel*.

Küsimusi on ka muude nimede ja nimetaoliste väljendite kohta, mille puhul võib muuta kas lisandit või põhja, kuid mitte mõlemat korraga.

Paljude nimede puhul, samuti pealkirjade, tsitaatide, tähtede, täheühendite ja numbrite puhul muutub käändes ja arvus üldnimeline lisand, samal ajal kui põhi jääb muutumatuks.

Näiteks *ajakirjas Õiguskeel* (mitte *ajakiri Õiguskeeles*), *lasteaias Sipsik*, *punktist 7*, *sirgele AB*, *lk-lt 28*, *§-s 10*, *suurust XL*.

Sagedamini on keeletarvitajad huvi tundnud selliste numbrite sisaldavate tarindite vormistamise vastu nagu *punkti 14 alapunkti 18 alusel*, *paragrahvi 6 lõike 2 kohaselt*, *§ 6 lg 3 p-i 3 täiendamine*, *§ 21 lg 2 p-le 1*, *§ 1 lg 3 p-s 2*, *§ 13 lg-st 2*, *§-des 7–11*, *vastuolus § 8 lg 4 p-dega 1, 2 ja 5*.

Kui sellist põhja laiendav lisand on ilma täienditeta või suurtähtlühend ning kui põhja kuju võimaldab käänamist, võib muuta lisandi asemel põhja.

Näiteks *hotellis Santa Barbara* ~ *hotell Santa Barbaras*, *teatril Vanemuine* ~ *teater Vanemuisel*, *rahvusooperile Estonia* ~ *rahvusooper Estoniale*.

Eriti rohkesti on keelenõuandest küsitud malli *tüübinimetuse lühend + nimi* käänamist.

Näiteks *ASi Tervisearenduse Instituut* ~ *AS Tervisearenduse Instituudi*, *ASi Eesti Projekt* ~ *AS Eesti Projekti*, *ASile Lukuvana* ~ *AS Lukuvanale*, *OÜs Silvernet* ~ *OÜ Silvernetis*, *OÜle Tehnokontrolli Keskus* ~ *OÜ Tehnokontrolli Keskusele* (suurtähtlühendit saab käänata sidekriipsu abil või ilma: *AS-il* ~ *ASil*, *OÜ-le* ~ *OÜle*).

Lisandi asemel on võimalik põhja käänata ka juhul, kui selleks on täht, täheühend või number (vt „Eesti keele käsiraamat” lk 417): *punkt 7-st*, *sirge AB-le*, *lk 28-lt*, *§ 10-s*, *suurus XLis*.

Nimede (nt asutusenimede) puhul on võimalik ka omastavaline nimelisand: *Santa Barbara hotellis*, *Vanemuise teatril*, põhiarvu sisaldava lisanditarindi kõrval saab kasutada järg-
arvuga tarindit: *7. punktist*, *28. lk-lt*, *10. §-s* (paragrahvimärgi kohta vt „Eesti keele käsiraamat” lk 97).

Kui mõnel nimel või tüübinimetuse lühendil langeb nimetava ja omastava vorm kokku, võiks eelistada käänamist, kust kääne selgemini välja paistab. Näiteks *naiskoori Heli aastapäev* (vrd *naiskoor Heli aastapäev*, millest *Heli* kääne ei selgu), samuti *OÜ Novagrupi*, *OÜ Tartu Tehnoloogiapargi*, *SA TÜ Kliinikumi*.

Lisandi muutmist tuleks eelistada ka siis, kui tahetakse näidata nime algkuju, nt *ASil Viimsi Vesi* on selgem kui *AS Viimsi Veel*.

Mõnikord (nt käänamist mittevõimaldava pealkirja puhul) on hädavajalik lisada puuduv üldnimeline lisand.

Näiteks on küll võimalik käänata algkujul nimetavas käändes pealkirja nagu „*Tõde ja õigus*”: „*Tõdest ja õigusest*” (mitte „*Tõde ja õigusest*”), aga pealkirja „*Kuristik rukkis*” käänamisel on vajalik lisand: *romaanis „Kuristik rukkis*”.

Teinekord pole lisand oluline.

„Kas võib kirjutada *Tallinna Kalmistute müügiarvete kontroll* või peab parandama *asutuse Tallinna Kalmistud müügiarvete kontroll?*” – „Ei pea parandama.” Siinkohal tasub märkida, et rindühendi puhul tuleb käänata kõiki selle liikmeid, nt *AS Toomas ja Pojad* käändub *ASile Toomas ja Pojad* või *AS Toomale ja Poegadele* (mitte *AS Toomas ja Poegadele*), vt ka rindühendiga pealkirja eespool.

3.1.2. Aluse ja öeldise ühildumine

Keeletarvitajal on ka raske **alust** ja **öeldist ühildada**. Enim küsimusi on tulnud hulgasõnast (hulgasõnafrasist) aluse kohta.

Põhiarvsõna puhul on võimalik nii mitmuslik kui ka ainsuslik öeldis.

„Kumb on õige, kas *Oma avalduse esitasid kuus kandidaati* või *Oma avalduse esitas kuus kandidaati*?” – „Eesti keele käsiraamat” lubab mõlemat, eelistab ainsust.”

Emma-kumma eelistuse määrab hulgafräsi paiknemine ja hulga täpsus. Mitmuse kasutust soosib hulgafräsi paiknemine lause algul ja hulga täpsus: *Kakssada meest lähevad (~ läheb)*. *40 naist saavad (~ saab) tööd*. *15 last said (~ sai) mürgituse*. *25-st 6 arvavad (~ arvab) niimoodi*. *Kaks töötajat viibisid (~ viibis) täiendusõppel*. Ainsuse kasutust soosib hulgafräsi paiknemine lause lõpus ja hulga ebamäärasus: *1. jaanuarist kehtib (~ kehtivad) kaks uut seadust*. *Naiste kavas osaleb (~ osalevad) kaks rühma*. *Ülikoolis käis (~ käisid) 32 teadlast*. *Kümnekond saadikut lahkus saalist*. *Asutuses töötab inimest kolmkümmend*.

Öeldis on tavaliselt mitmuses, kui aluseks on ainsuslike liikmetega rindühend, näiteks sidesõna *ja* abil rinnastatud sõnarühm.

Näiteks *Linnad ja linnaelu olid muutumas meie elu osaks*. *Kaasas olid häda, mure, vaev ja õnnetused*. *A, B ja C teevad*. *Ülesande annavad X ja Y*.

Öeldis on mitmuses ka ainsuslike liikmetega rindühendi korral, kus liikmete kokkulangevaid põhju pole korratud. Tähele tuleb panna ka seda, et ellipsi korral ei muudeta põhja mitmuslikuks. Seega: *Lõunaregiooni hakkavad kuuluma Valga, Tartu ja Võru maakond (mitte maakonnad)*.

Kui ainsuses olevaid lauseliikmeid seob sidesõna *või*, on öeldis ainsuses: *Kas võidab bürokraatia või mõistus?*

Öeldise vormi kaudu saab teada anda, kas aluseks olev rindühend on sisult mitmuslik või ainsuslik. Lausetes *Ettevõtte parim kirjandja ja parim kuller töötavad Saaremaal ja rahandus- ja majanduskomisjon tänavad* on tegu sisulise mitmusega (kirjakandja ja kuller on eri isikud ning komisjone on kaks) ning lausetes *Ettevõtte parim kirjandja ja kuller töötab Saaremaal ja rahandus- ja majanduskomisjon tänab* sisulise ainsusega (kirjakandja ja kuller on üks ja sama isik ning komisjone on üks).

3.1.3. Omadussõnalise seisundimääruse ja aluse ühildumine

Küsimusi on põhjustanud **omadussõnalise seisundimääruse** ühildumine alusega ja sihitisega. Saavas käändes omadussõnaline seisundimäärus on ainsuses ka siis, kui alus või sihitis märgib mitut.

Näiteks *Nad muutuvad tähelepanelikumaks* (mitte *tähelepanelikemaks*). *Neiud tehti nägusaks* (mitte *nägusateks*). *Enamik oli saksa keele unustanud ja saanud kreekakeelseks*.

Olevas käändes seisundimääruse puhul võib peale ainsuse kasutada ka mitmust („Eesti keele käsiraamat” lk 393): *Nad jätkasid teed külmast sinisena* (~ *sinistena*).

3.1.4. Omadussõnalise täiendi ühildumine

Omadussõnaline täiend ühildub harilikult oma põhjaga arvus ja käändes.

Näiteks *President kuulutab välja „Maksuameti ja Tolliameti ühendamisega seonduva Vabariigi Valitsuse seaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse”*.

Sõnad *roostevaba* ja *vale* ei ole käändumatud omadussõnad ja peaksid seepärast ühilduma. Õige on *roostevabast terasest* (mitte *roostevaba terasest*), samuti *valel inimesel* (mitte *vale inimesel*).

(Järgneb)

SIRJE MÄEARU,
Eesti Keele Instituudi keelenõuandja

IGNORATIS TERMINIS ARTIS IGNORATUR ET ARS¹

Euroopa õigussüsteemi ühiseks nimetajaks peetakse Rooma õiguse pärandit. See järjepidevus ilmneb ka keele tasandil. Eri maade õiguskeeltes on järjekindlalt kasutusel ladina päritolu võõrsõnade kõrval ka ladinakeelseid termineid ja fraase. Enamikus Euroopa riikides on seetõttu ilmunud ka juriidilise ladina keele sõnastikud. Kuu aega tagasi, aprilli algul ilmus ka esimene „Ladina-eesti õigussõnastik“. Seetõttu on praegu igati sobiv hetk arutleda ladina keele koha ja tähtsuse üle õiguskirjanduses.

„Ladina-eesti õigussõnastik“ on valminud Tartu Ülikooli ja Berliini Vabaülikooli (*Freie Universität*) koostöös. Sõnastiku koostajad on Berliinist õigusteooria ja tööõiguse professor **Klaus Adomeit**, Tartu Ülikooli poolt on projektiga seotud Rooma õiguse õppejõud **Hesi Siimets-Gross** ja allakirjutanu kui ladina filoloog.

Artiklis peatun probleemidel, mis esinevad sagedamini ladina keele kasutamisel õiguskirjanduses ja ka sõnastiku koostamiseks materjali kogumisel teravamalt silma torkasid.

Minu tööks Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas on juriidilise ladina keele õpetamine. Sellest on lähtunud ka huvi vaadelda põhjalikumalt, milliseid ladina termineid ja fraase meie juristid kasutavad, ning arvestada seda loengute ettevalmistamisel. Kaks aastat tagasi, 2003. aastal alustatud uurimistöökäigus vaatasin läbi ajakirja *Juridica* aastatel 1993–2002 ilmunud numbrid. Kuna uurimuse tegemine langes õigussõnastiku koostamisega samale ajale, andsid tulemused omakorda kinnitust sellise sõnastiku loomise tarviduse kohta.

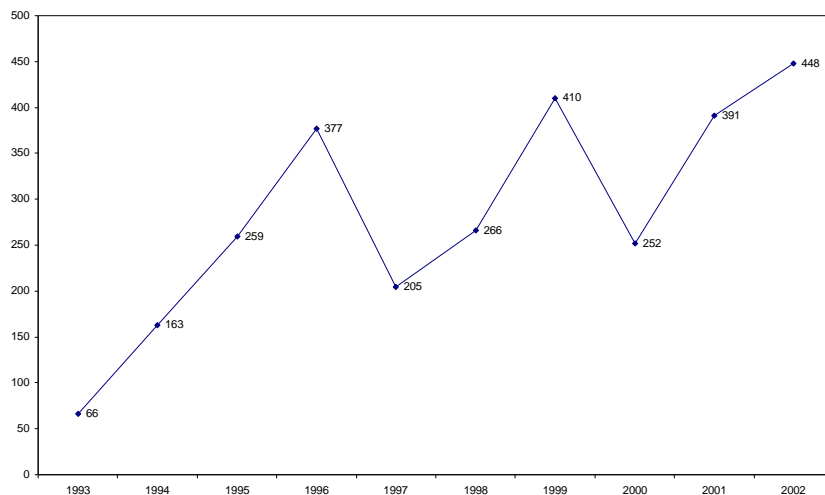
1. *Juridica* 1993–2002

Kui uurimuse tulemused lühidalt kokku võtta², võib tõdeda, et meie juristkond kasutab ladina keelt küllaltki sageli. Uurimus hõlmab ajakirja *Juridica* aastakäike 1993–2002, mis sisaldavad kokku 96 numbrit³, 889 artiklit ja 5091 lehekülge. Kokku on nimetatud perioodi artiklites kasutatud 618 erinevat ladinakeelset fraasi või terminit. Üldse esines ladina väljendeid 2837 korral, seega keskmiselt ligi 30 väljendit ühe ajakirjanumbri kohta ning 3–4 väljendit artikli kohta. Kui jagada lehekülgede arv väljendite arvuga, saab järeldada, et ladina keelt tuleb ette keskmiselt igal teisel *Juridica* leheküljel.

¹ Teadusala termineid mõistmata ei mõisteta ka teadust.

² Pikem ülevaade on ilmunud ajakirjas *Juridica* 2003, nr 10.

³ Esimesel aastal, 1993, ilmus kuus numbrit, aastakäigud 1994–2002 sisaldavad igaüks 10 numbrit.

Väljendite kasutamise sagedus aastate kaupa

Graafiku järgi on ladina väljendite kasutamine aastate jooksul saenenud. Kui 1993. aastal oli artiklites kokku 66 ladina väljendit, s.o üsna tagasihoidlikult – keskmiselt 1,08 väljendit artikli kohta, siis viis aastat hiljem, 1998. aastal, kasutati juba 266 väljendit, s.o keskmiselt 2,9 väljendit artikli kohta. 2002. aastal esines aga artiklites ladina termineid ja fraase juba 448 korral, s.o keskmiselt 5,3 väljendit artikli kohta.

Ladina terminite kasutamine artiklites sõltub otseselt kirjutaja keeelistest eelistustest. Ladina keelt on peaaegu alati kasutatud õigusteooria, õigusfilosoofia, kriminaalõiguse, rahvusvahelise õiguse ja pärimisõiguse artiklites. Vähesel määral esineb ladina keelt tööõiguse, perekonnaõiguse ja äriõiguse artiklites.

2. Enim kasutatud ladina sõnad ja väljendid

Kõige sagedamini esinesid sõnad:

lex 'seadus' (610 korda)

ius 'õigus' (384)

corpus 'kogum, koosseis' (176)

forum 'kohus' (138).

Tulemus pole sugugi üllatav, sest tegemist on õiguse põhimõistetega. Sageduselt neile järgnevad sõnad on samuti küllaltki ootuspärased:

culpa 'süü, hooletus' (76)

ratio 'mõte, mõistus, alus' (70)

res 'asi' (60)

factum 'fakt, tegu' (54)
poena 'karistus' (41)
crimen 'kuritegu' (37)
vis 'jõud, võim, vägivald' (28)
pactum 'leping' (27)
locus 'koht' (26)
causa 'põhjus, protsess' (25)
actio 'hagi, toiming' (23)
fides 'usk, usaldus' (18)
status 'seisund' (17).

Väljenditest on sagedasemad:

corpus iuris 'õiguskogumik' (159)
lex mercatoria 'kaubandusõigus' (96)
de lege ferenda 'väljaantava seaduse järgi' (88)
culpa in contrahendo 'lepingueelne vastutus' (58)
lex fori 'kohtu asukohamaa seadus' (48)
erga omnes 'kõikide suhtes' (43)
de facto 'faktiliselt, tegelikult' (42)
de lege lata 'kehtiva õiguse kohaselt' (38)
pacta sunt servanda 'lepingutest tuleb kinni pidada' (21)
lex specialis derogat generali 'eriseadus tühistab üldise' (18)
nullum crimen nulla poena sine lege 'pole kuritööd, pole karistust ilma seaduseta' (14)
in dubio pro reo 'kahtluse korral süüdistatava kasuks' (12)
ne bis in idem 'mitte kaks korda sama eest', st mitte karistada korduvalt sama süüteo eest (9).

Juriidiliste väljendite kõrval võib artiklitest sageli leida ka üldlevinud ladina väljendeid ja lühendeid:

op. cit. (*opus citatum*, *opere citato*) 'mainitud teos, mainitud teoses' (141)
expressis verbis 'sõnaselgelt, rõhutatult' (128)
ca (circa) 'umbes' (51)
sui generis 'isesugune, eripärane' (34)
ib., ibid. (ibidem) 'sealsamas' (31)
ad hoc 'selleks', st kindlaks juhtumiks või otstarbeks (26)
a priori 'kogemusest sõltumatult' (23)
supra 'ülal, ülalpool' (22)
prima facie 'esmapilgul' (21) ja palju teisi.

Vähemalt viis korda oli kasutatud 118 ladina väljendit, vähemalt kolmel korral nimetati 185 väljendit, vähemalt kaks korda esines 262 terminit ja fraasi. Esinemissagedust aluseks võttes võib öelda, et Eesti juristi aktiivsesse sõnavarasse kuulus 2002. aastal umbes 200 ladinakeelset terminit ja fraasi.

3. Ladina väljendite kasutamise kontekst

Ladina termineid ja fraase on artiklites kasutatud peamiselt kahel viisil.

1. Juriidiline retoorika, juriidilised või üldkäibivad ladina väljendid illustreerivad teksti:

- “Direktiivi lisa on *mutatis mutandis*⁴ ära toodud seaduse § 42 lõikes 3.”⁵
- “PS § 1 lõikes 1 ja §-s 10 sätestatud demokraatia printsiibist lähtudes on parlament kui rahva representant see, kel on *prima facie*⁶ õigustus öelda, mis on riigis kehtiv õigus.”⁷
- “See võib olla alates tühistamise hetkest (*ex nunc*), algusest peale (*ex tunc*) või ka mõnel muul ajahetkel enne või pärast tühistamist.”⁸
- “On väidetud, et kui patsiendi otsus tehakse oluliste asjaolude mitteküllaldase tundmise pinnalt, siis pole selline otsus *in se*⁹ autonoomne.”¹⁰
- “*De facto*¹¹ ei ole erandite siseriiklikku õigusesse sisseviimata jätmine siiski suuremaid probleeme tekitanud.”¹²
- “Lisaks peab kohtuotsus rakenduma *ex tunc*¹³ ja kohtul peab olema õigus otsustada lepingutingimuste ebaõigluse üle *ex officio*.”¹⁴
- “Veelgi enam, paragrahvi lõige 2 punkt 4 välistab *expressis verbis*¹⁵ sellise nõude tuvastamiskaebuse puhul.”¹⁶
- “Omariikluse tingimustes peab õiguslike lahenduste leidmine tuginema riigi poolt langetatud poliitilistele valikutele ning neid ei saa kuidagi *a priori*¹⁷ tuletada teistest riiklikult organiseeritud ühiskondadest.”¹⁸

2. Normatiivsed argumendid¹⁹, mis kannavad spetsiifilist juriidilist informatsiooni. Sellised napid paarisõnalised ladina väljendid võimaldavad üheselt ja ökonoomselt edasi anda mõtteid, mille kirjeldamiseks tuleks muidu kasutada pikka lauset või isegi lauseid.

⁴ *Mutatis mutandis* (‘vajalike muudatustega’).

⁵ C. Ginter. Tüüptingimustest VÕS ja direktiivis 93/13/EMÜ. – *Juridica* 2001, nr 7, lk 506.

⁶ *Prima facie* (‘esmapilgul; eelkõige’).

⁷ M. Ernits. Konkreetne normikontroll *de lege lata* ja *de lege ferenda*. – *Juridica* 2001, nr 8, lk 575.

⁸ I. Pilving. Haldusakti tühistamine halduse poolt. – *Juridica* 1998, nr 8, lk 394.

⁹ *In se* (‘iseendas’).

¹⁰ G. T. Laurie. Patsiendi autonoomia tegelikkus või fiktsioon. – *Juridica* 1994, nr 10, lk 250.

¹¹ *De facto* (‘faktiliselt, tegelikult’).

¹² C. Ginter. Tüüptingimustest VÕS ja direktiivis 93/13/EMÜ. – *Juridica* 2001, nr 7, lk 504.

¹³ *Ex tunc* (‘algusest peale’), *ex officio* (‘ametikoostustest lähtuvalt’).

¹⁴ C. Ginter. Tüüptingimustest VÕS ja direktiivis 93/13/EMÜ. – *Juridica* 2001, nr 7, lk 510.

¹⁵ *Expressis verbis* (‘sõnaselgelt, rõhutatult’).

¹⁶ K. Merusk. Halduslepingu vaidlustamine halduskohtus: probleemid ja võimalikud lahendused. – *Juridica* 1999, nr 9, lk 460.

¹⁷ *A priori* (‘kogemusest sõltumatult’).

¹⁸ R. Narits, J. Sootak. Eesti omariiklus ja õigus. – *Juridica* 2000, nr 2, lk 71.

¹⁹ E.A. Kramer. Lateinische Parömien zur Methode der Rechtsanwendung. *Steuerrecht. Ausgewählte Probleme am Ende des 20. Jahrhunderts. Festschrift zum 65. Geburtstag von Ernst Höhn. Bern etc 1995*, lk 141–142.

- “Seepärast on tänapäevastes karistusseadustikes moodustatud süüteo legaaldefiniitsioon **edkõige põhimõtte** *nullum crimen nulla poena sine lege*²⁰ abil, rõhuasetusega vastutust raskendava seaduse tagasiulatuva jõu keelul.”²¹
- “PJKS § 4 lõige 3 väljendab tsiviilprotsessile omast põhimõtet *ne ultra petita*²².”²³
- “EL-s osalemine välistab rahvusliku parlamendi *legibus solutus*’i²⁴ positsiooni.”²⁵
- “*Erga omnes*²⁶ kohustus on *ius cogens*’i tasemele tõusnud normi tagajärg.”²⁷
- “Nimelt võimaldab selline eristamine määratleda Riigikohtu lahendi kui õigusallika selle osa (*ratio decidendi*²⁸), mida ei tohiks Riigikohus ise ega ka teised kohtud edaspidi jätta tähelepanuta, sellest osast (*obiter dictum*), millel ei tarvitse sellist tähtsust olla.”²⁹
- “Konkreetne põhiõigus tuleb leida vastavalt põhimõttele *lex specialis derogat legi generali*³⁰.”³¹
- “*De lege ferenda*³² tuleks kehtestada realistlik allkirjakvoorum ja optimaalne tähtaeg allkirjakvoorumi saavutamiseks.”³³
- “Topeltnõustamist tuleb vältida, sest reeglina on tegemist patsiendi tervislikule seisundile negatiivselt mõjuva informatsiooniga, mistõttu *primum non nocere*³⁴ käsk on rikutud.”³⁵

4. Probleemid ladina väljendite kasutamisel

4.1. Tundmatud ja vähekasutatavad väljendid

Materjali uurimisel ilmselgelt tendents jätta tekstis esinevate ladinakeelsete väljendite juurde märkimata nende väljendite tõlge eesti keelde. Kirjutajad seavad lugejatele kõrged nõudmised: tunda ja mõista tuleb üsna suurt hulka mõisteid. Probleem pole väga

²⁰ *Nullum crimen nulla poena sine lege* (‘ei ole süütegu, ei ole karistust ilma (vastava) seaduseta’).

²¹ J. Sootak. Karistusseadustiku süüteomõiste ja deliktstruktuur. – Juridica 2001, nr 7, lk 448.

²² *Ne ultra petita* (‘mitte rohkem kui taotletud’).

²³ M. Ernits. Konkreetne normikontroll *de lege lata* ja *de lege ferenda*. – Juridica 2001, nr 8, lk 585.

²⁴ *Legibus solutus* (‘seaduste täitmisest vaba, seadustest vabastatud’; väljend esineb siin lühendatult, tervikuna *princeps legibus solutus est* – ‘printseps on seadustest vaba’ tähistab see, et valitseja on seaduste allikas ega pea seadusi järgima).

²⁵ K. Ahi. Rahvuslik parlament Euroopa Ühenduse õiguse kontekstis. – Juridica 1999, nr 6, lk 298.

²⁶ *Erga omnes* (‘kõikide suhtes’), *ius cogens* (‘imperatiivne õigus, peremptoorne norm’, st norm, millel on imperatiivne, absoluutne tähendus ja mis on kohustuslik kõikidele riikidele).

²⁷ M. Roger. Riigi rahvusvaheline vastutus *erga omnes* kohustuste rikkumiste eest. – Juridica 2001, nr 6, lk 425.

²⁸ *Ratio decidendi* (‘otsuse tegemise alus; kohtu sõnastatud printsiip või õiguslik põhimõte, mis on vajalik teatud tüüpsituatsiooni lahendamiseks’), *obiter dictum* (‘juhuslik märkus; kohtulahendi osa, mis ei ole lahendi jaoks määrav, vaid kasutamiseks kõrvalmärkuses’).

²⁹ M. Sillaots. Riigikohtu lahend Eesti kriminaalmenetlusõiguse allikana. – Juridica 2001, nr 2, lk 86.

³⁰ *Lex specialis derogat legi generali* (‘eriseadus tühistab üldise seaduse’).

³¹ M. Ernits. Konkreetne normikontroll *de lege lata* ja *de lege ferenda*. – Juridica 2001, nr 8, lk 589.

³² *De lege ferenda* (‘väljaantava seaduse järgi’).

³³ V. Olle. Kohalikust rahvaalgatusest *de lege ferenda*. – Juridica 2001, nr 8, lk 551.

³⁴ *Primum non nocere* (‘esmatähtis on mitte kahjustada’).

³⁵ A. Nõmper. Stigma abordi kaasus. – Juridica 2000, nr 7, lk 437.

terav, kui kasutatakse laiemalt tuntud juriidilisi termineid, näiteks *nemo iudex* 'i põhimõtte³⁶, *lex specialis* 'e printsiip³⁷, *stare decisis* 'e kontseptsioon.³⁸

Erialase ladina väljendi õigeks kasutamiseks on vaja teadmisi asja ja situatsiooni kohta. Oluline on ka arusaamine erialakeelest.³⁹

Tihti võib aga artiklites leida harva esinevaid või spetsiifilist informatsiooni sisaldavaid mõisteid, mis ilma juriidilise tausta või kommentaarita ei pruugi olla täielikult arusaadavad. Sageli ei piisa ka heast ladina keele tundmisest, et selliseid väljendeid õigesti mõista. Näiteks väljend *culpa in contrahendo* tähendab juristidele 'lepingueelset vastutust', sõna-sõnalt tõlkides aga saame 'süü või hooletus (lepingu) sõlmimisel', *locatio conductio operis* ('töövõtuleping') on sõna-sõnalt 'töö üürimine-rentimine'.

Nii võibki kujuneda olukord, et lugeja tõlgendab oskustermineid teisiti kui vastava ala spetsialist. Kuid ladina väljendi esinemine võib põhjustada mõistmisraskusi ja arusaamatust tavaliste lugejate kõrval vahel ka juristidele endile⁴⁰. Võib isegi juhtuda, et terve lause jääb ebaselgeks, kui mõnd ladina väljendit leiduvat sõna ei mõisteta. Näiteks tsitaat 2000. aastast⁴¹:

“Arst peab asendama paternalistliku hippokratesliku lähenemise *salus aegroti suprema lex*⁴² kaasaegses ühiskonnas kehtivate põhimõtetega *voluntas aegroti suprema lex*, mida korrigeerib lause *nihil nocere*.”

Lause sisaldab ladina tavakeeles tihti esinevaid sõnu (*salus, aegrotus*) ning on filoloogidele kergesti arusaadav, juristidele on aga sellised sõnad kahtlemata võõrad.

4.2. Ladina väljendite liigne kasutamine

Juriidilise teksti lugemine nõuab suuremat keskendumist ka ilma neis sisalduvate ladina väljenditeta. Õiguskeele uurijad väidavad, et juriidilise teksti laused on sageli nii keerulise struktuuriga, et lugeja peab kõvasti vaeva nägema, et neist aru saada. Õigustekstid koormavad lugeja mälu pikkade täiendfraasidega või üksteisesse paigutatud lausetega, mida pole võimalik mõista enne, kui jõutakse põhisõnani. Kui palju mõistmiseks olulist teavet on täiendites, kõrvallausetes ja lauselühendites, siis on terviklause mõttest raske

³⁶ *Nemo iudex in causa sua* ('mitte keegi pole kohtunik oma kohtuasjas').

³⁷ *Lex specialis derogat legi generali* ('eriseadus tühistab üldise seaduse').

³⁸ *Stare decisis* ('kokkulepetele (tuleb) kindlaks jääda').

³⁹ E. Oksaar. Kõnekeel, erialakeel, õiguskeel. – *Juridica* 1999, nr 4, lk 202.

⁴⁰ Problem on üles kerkinud ka angloameerika riikides, kus ladina keele kasutamine on laialt levinud: "Latin phrases are jarring to the modern reader, even when that reader is a lawyer." M. B. Ray, J. J. Ramsfield. *Legal Writing: Getting It Right and Getting It Written*. St. Paul (Minn.) 1993, lk 149.

⁴¹ A. Nõmper. Stigma abordi kaasus. – *Juridica* 2000, nr 7, lk 447.

⁴² *Salus aegroti suprema lex* ('haige heaolu on ülilm seadus'), *voluntas aegroti suprema lex* ('haige tahe on ülilm seadus'), *nihil nocere* ('mitte midagi (ei tohi) vigastada').

aru saada⁴³. Seetõttu on isegi soovitatud, et ladinakeelseid sõnu ja väljendeid tuleks kasutada ainult siis, kui see tuleb kasuks kirjutatava või öeldava selgusele ja täpsusele⁴⁴.

- “Teatud tinglikkusega võiks väita, et see, mis Saksamaal on prokurööri staatusega kriminaalmenetluses *de facto*⁴⁵, on Eestis praegu *de lege lata*, ja minu arvates võiks ta seda väikeste korrektuuridega olla ka *de lege ferenda*.”⁴⁶

Ehkki sagedusloendi järgi on kõik tsitaadis esinevad ladina väljendid ühed enim kasutatavad, nõuab terve selle lause jälgimine lugejalt suuremat tähelepanu.

4.3. Väär väljend

Ladina väljendite ebaõigele kasutamisele on viidatud erialakirjanduses varemgi. 1997. aastal ilmusid ajakirjas Õiguskeel⁴⁷ artiklid meditsiinitermini *restitutio ad integrum* ekslikust kasutamisest juriidilises kontekstis. Korrektne olnuks kasutada sellises olukorras õigusväljendit *restitutio in integrum*.

Ajakirjas Juridica jäi samuti silma juhtum, kus oli kasutatud vale väljendit: “Müüjaks või tarnijaks loetakse *a contrario* iga füüsilist või juriidilist isikut, kes tegutseb eesmärkidel, mis on seotud tema põhitegevuse, ettevõtluse või ametiga.”⁴⁸

Ladina väljend *a contrario* tähendab ‘vastaspoolelt; vastupidi’ ning lause mõte jääb praegusel kujul ebaselgeks. Direktiivi originaaltekstist võib lugeda: “(c) ‘seller or supplier’ means any natural or legal person who, in contracts covered by this Directive, is acting for purposes relating to his trade, business or profession, whether publicly owned or privately owned.” Eestikeelne ametlik tõlge: “c) müüja või teenuste osutaja – füüsiline isik, kes käesoleva direktiiviga hõlmatavate lepingute raames toimib eesmärkidel, mis on seotud tema kaubandus-, majandus- või kutsetegevusega, olenemata sellest, kas ettevõtte on era- või riigiomanduses.”⁴⁹

⁴³ R. Kasik. Õiguskeele lauseehitus. – Õiguskeel 1995, nr 5, lk 19.

⁴⁴ E. Silvet. Ladinakeelne väljend õiguskeeles. – Õiguskeel 1997, nr 2, lk 19.

⁴⁵ *De facto* (‘faktiliselt, tegelikult’), *de lege lata* (‘kehtiva õiguse kohaselt’), *de lege ferenda* (‘väljaantava seaduse järgi’).

⁴⁶ E. Kergandberg. Kümme märkust seoses prokurööri funktsionaalse rolliga Eesti tänases ja tulevases kriminaalmenetluses. – Juridica 1999, nr 2, lk 65.

⁴⁷ P. Kask, A. Lill. Õigustermini *restitutio in integrum* ja *restitutio ad integrum* kasutamine. – Õiguskeel 1997, nr 3, lk 12–14. Samuti A. Lill. Ladina keel õiguskeeles alusena. – Õiguskeel 1996, nr 4, lk 9–13.

⁴⁸ C. Ginter. Tüüpitingimustest VÕS ja direktiivis 93/13/EMÜ. – Juridica 2001, nr 7, lk 502.

⁴⁹ Direktiivi ingliskeelne variant on kättesaadav aadressil http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=31993L0013&model=guichett 31993L0013

Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts; *Official Journal L 095, 21/04/1993 P. 0029 – 0034; Finnish special edition: Chapter 15 Volume 12 P. 0169; Swedish special edition: Chapter 15 Volume 12 P. 0169* Article 2.

Ametlik tõlge on eesti keeles kättesaadav aadressil www.legaltext.ee.

Täpsem ja sobilikum oleks olnud siin kasutada ladinakeelset väljendit *ex contractu* 'lepingust tulenevalt, lepingu järgi', mis oleks kooskõlas nii eestikeelse teksti sisu kui ka direktiivi ingliskeelse originaali mõttega.

4.4. Ladina väljendite ühildumine eestikeelse tekstiga

Kõige teravam probleem ilmnes ladina väljendite ühildamisel eestikeelse tekstiga. Tunneb, et suurimat raskust valmistab autoritele sama väljendi kahe vormi – lätevorm nominatiivi käändes ja määrus ablatiivis – õige sobitamine konteksti.

- "Abinõud on halduslikud ning neid kohaldatakse nagu likvideerimistki *ultima ratio*."⁵⁰ Väljend '*ultima ratio*' lätevormis tähendab 'viimne vahend'. Ühildumist ülejäänud lausega ei toimu. Korrektna lause oleks: "Abinõud on halduslikud ning neid kohaldatakse nagu likvideerimistki *ultima ratione* – 'viimse vahendina, äärmisel vajadusel'."
- "Teadupoolest on õigusdogmaatikas levinud seisukoht, et kriminaalkaristusõiguse sekkumine on õigustatud vaid äärmisel vajadusel (*ultima ratio*)."⁵¹ Ka selles lauses oleks olnud õigem kasutada väljendi ablatiivi vormi *ultima ratione*.
- "Ei ole üheselt selge, kas säte, mis põhjustab olulise tasakaalutuse, on automaatselt vastuolus heade kommetega või on iseseisev heade kommete vastasuse tuvastamine *conditio sine qua non*."⁵² Lätevormis on väljendi tähenduseks 'tingimus, ilma milleta mitte', sobivam oleks määrus ablatiivis: "Ei ole üheselt selge, kas säte, mis põhjustab olulise tasakaalutuse, on automaatselt vastuolus heade kommetega või on iseseisev heade kommete vastasuse tuvastamine *conditione sine qua* – 'tingimusel, ilma milleta mitte', s.t vajalikul tingimusel."
- "Üldtunnustatud on seisukoht, et arst peab ravi läbi viima arstikunsti reeglite kohaselt ehk *lex artis*."⁵³ Lätevorm *lex artis* tähenduses '(eriala)kunsti reegel, oskuse' ei ühildu eestikeelse lausega ning ka siin tuleks kasutada ablatiivi: "Üldtunnustatud on seisukoht, et arst peab ravi läbi viima arstikunsti reeglite kohaselt ehk *lege artis*."

Esitatud näidete puhul oluks õigem kasutada ablatiivi vormi, vastavalt *ultima ratione*, *conditione sine qua non* ning *lege artis* ('oskuse' kohaselt).

Leidus ka kaks vastupidist juhtumit, kus ladina väljendid *lege artis* ('oskuse' kohaselt) ja *intuitu personae* ('isiklikult seisukohalt') esinevad määrusena ablatiivi käändes, kuid lätevormid *lex artis* ja *intuitus personae* sobiksid ja ühilduksid kontekstiga täpsemini.

⁵⁰ H. J. Hirsch. Juriidiliste isikute kriminaalvastutusest. – *Juridica* 1996, nr 1, lk 20.

⁵¹ R. Antsmäe. Bagatelldeliktid Eesti karistusõiguses ja Saksa õigusteoorias. – *Juridica* 2001, nr 7, lk 490.

⁵² C. Ginter. Tüüpitingimustest VÕS ja direktiivis 93/13/EMÜ. – *Juridica* 2001, nr 7, lk 505.

⁵³ A. Nõmper. Stigma abordi kaasus. – *Juridica* 2000, nr 7, lk 443.

- “/.../ aastatuhandete vältel asendus see aukartusega arsti *lege artise* vastu ning arsti ja patsiendi usaldusliku vahekorraga.”⁵⁴
- “/.../ mida rohkem areneb Euroopa ülesehitamine, seda enam kinnistub tagasi-pöördumatus ja liikmesriikide kohustuste *intuitu personae*.”⁵⁵

Mõne väljendi puhul tuli ette kordust: ladina väljendist on osa tõlgitud ning nii on lauses mõned sõnad topelt.

- “Kokkuvõtteks, *de lege ferenda korras* leiab käesoleva töö autor, et meie seaduste moderniseerimisel tuleks lähtuda sellest, et materiaalne tootmine on tööstusomandi valdkond /.../.”⁵⁶ Allajoonitud sõnade tõlkimisel tekib olukord: ‘antava seaduse järgi korras’. Parem oleks olnud välja jätta sõna ‘korras’: “Kokkuvõtteks, *de lege ferenda* leiab käesoleva töö autor /.../”.
- “Karistusõigusele on tema *ultima ratio vahendi* seisusest tulenevalt omane fragmentaarsus, kuid peamiste põhiõiguste austamine peab olema tagatud karistusõigusliku sanktsiooniga.”⁵⁷ Täheksiks on praegu ‘viimse vahendi vahendi’. Ühildumine oleks toimunud kenasti ilma eesti sõnata ‘vahendi’: “Karistusõigusele on tema *ultima ratio* seisusest tulenevalt omane fragmentaarsus /.../”.
- “Tuleb leida vastus küsimusele, mis on uue *seaduse ratio legis*.”⁵⁸ Selles lauses oleks võinud loobuda ladina sõnast *legis*, hetkel on tõlge ‘seaduse seaduse mõte’. Korrektne lause oleks: “Tuleb leida vastus küsimusele, mis on uue seaduse *ratio*.”

Järgmises näites on kasutatud poolikult ladina väljendit *contra bonos mores* (‘heade tavade vastaselt’). Juurde on autor lisanud ka ebatäpse tõlke: *bonos mores* on akusatiivi käändes, sellest eesti tõlge on ‘häid kombeid’, mis omakorda ei ühildu ülejäänud lausega.

- “Kohus otsustas, et Inglise kohtuotsuses kasutatud mõiste “hästi käituda”, see on mitte käituda *bonos mores* (ld. k. head kombed – R. M.) vastaselt, mida Inglise õiguses on defineeritud kui käitumist, mis on “enamiku kaasinimeste arvates pigem vale kui õige”, on ilmselt ebaselge ega anna piisavat juhust selleks, kuidas tulevikus käituda.”⁵⁹

Viimases näites on ilmselt soovitud kasutada väljendit *mala fide* (‘halvas usus, pahausk-selt’). Kahjuks on ladina keeles pool väljendit (*mala*) õigesti ablatiivi käändes, teine pool (*fidem*) aga akusatiivis, nii et sõnad ei ühildu ei omavahel ega ka eestikeelse tekstiga.

⁵⁴ J. Sootak. Meditsiiniõiguse eetilistest lähtekohtadest. – Juridica 1997, nr 2, lk 331.

⁵⁵ R. Laffranque. Kas Euroopa Liidust väljaastumine on juriidiliselt võimalik? – Juridica 1999, nr 10, lk 502.

⁵⁶ J. Ostrat. Disainlahenduste õiguskaitse probleeme. – Juridica 1996, nr 5, lk 235.

⁵⁷ A. Nõmper. Stigma abordi kaasus. – Juridica 2000, nr 7, lk 440.

⁵⁸ R. Narits. Tõlgendamine: teadus või seadus? – Juridica 1994, nr 9, lk 229.

⁵⁹ R. Maruste. Sõnavabadus ja selle piirid. – Juridica 2001, nr 1, lk 18.

- “Heade kommetega kooskõlas olemise nõuet ei tohi seega käsitleda kui vastandit käitumisele *mala fides*, kuna ei kontrollita mitte müüja või tarnija soove ja tahtlust lepingu sõlmimisel, vaid lepingu iseloomu objektiivselt.”⁶⁰

(Järgneb)

MERIKE RISTIKIVI,
Tartu Ülikooli ladina keele õppejõud

⁶⁰ C. Ginter. Tüüptingimustest VÕS ja direktiivis 93/13/EMÜ. – *Juridica* 2001, nr 7, lk 505.

EUROOPA LIIDU ÕIGUSAKTIDE PEALKIRJADE VORMISTAMISEST JA NORMITEHNIKAST

Euroopa Liidu õigusaktide pealkirjade vormistamine on teema, mida ka Eestis tuleb tunda, ehkki alates Eesti ühinemisest Euroopa Liiduga tõlgivad neid õigusakte Euroopa Liidu institutsioonide juures töötavad Eesti tõlkijad. Euroopa Liidu õigusaktide pealkirjadele viidatakse tihti Eesti õigusaktides ja nende eelnõudes. Kuna need pealkirjad on lisaks tõlkeprobleemidele tekitanud ja tekitamas vormistusprobleeme ka Eesti eelnõude koostajatele, tuleb meelde tuletada mõned põhitõed ja õiendada mõnda Eestis tekkinud normitehnilist arusaamatust.

EL-i õigusaktide pealkirjade tõlkimist oleme Õiguskeele veergudel ka varem käsitlenud. 1998. aasta viiendas Õiguskeele numbris anti juhtnõore euroaktide tõlkijaile, lähtudes Eesti Õigustõlke Keskuse (praegune Eesti Õiguskeele Keskus) “Inglise-eesti õigustõlke käsiraamatust”.

Nende juhtnõoride järgi toimus EL-i õigusaktide pealkirjade tõlkimine kaheksa aasta jooksul Eesti Õigustõlke Keskuses ja toimub pärast Eesti liitumist Euroopa Liiduga, ka praegu, Euroopa Liidu institutsioonide juures. “Inglise-eesti õigustõlke käsiraamatu” pealkirjade tõlkimise juhtnõorid ei sündinud tühjalt kohalt, nende aluseks oli Euroopa Komisjoni ja Euroopa Liidu Nõukogu normitehnikaeeskiri.

Pealkirja mõiste

Eesti õigusaktide pealkirjad on kindlasti lihtsama struktuuriga kui EL-i määruste, direktiivide ja muude õigusaktide pealkirjad. Nimelt väljendatakse Eesti seaduse pealkirjas kokkuvõtlikult seaduse sisu, seaduse pealkiri lõpeb sõnaga “seadus”. Seaduse pealkirjas ei kasutata sulgusid, numbreid ega lühendeid. Niisamuti on määruse pealkirjas üldiselt kokkuvõtlikult kajastatud määruse sisu ning “pealkirja osana käsitatakse selle andja nimetust, määruse numbrit ja määruse vastuvõtmise kuupäeva ning akti liigi nimetust vaid siis, kui määrusele näiteks selle muutmise korral viidatakse”.¹

EL-i õigusakti pealkiri sisaldab aga märksa suuremat hulka elemente, sealhulgas numbrit ja kuupäeva, mis Eesti seaduste puhul pealkirja hulka ei kuulu. Euroopa Liidu Nõukogu koostatud normitehnikaeeskirja² kohaselt sisaldab pealkiri järgmist infot:

¹ Normitehnika käsiraamat. Tallinn 2003, lk 23.

² Manual of Precedents for Acts Established within the Council of the European Union. Fourth edition. July 2002, lk 71–72.

- 1) õigusakti liigi nimetus (määrus, direktiiv vm);
- 2) määruste, direktiivide ja EÜ asutamislepingu artikli 251 reguleerimisalasse kuuluvate otsuste puhul number ja asjaomase ühenduse akronüüm (st EÜ, EMÜ, ESTÜ või EURATOM);
- 3) õigusakti vastuvõtnud institutsiooni nimi (st komisjon, nõukogu või nõukogu ja parlament);
- 4) õigusakti vastuvõtmise kuupäev;
- 5) teema.

Lühidalt, Euroopa Liidu õigusakti pealkirja hulka arvatakse erinevalt Eesti õigusaktidest ka number, kuupäev ja väljaandja nimi.

Õigusaktide numeratsiooni kohta kirjutatakse nõukogu normitehnikaeeskirjas järgmist:

“Tekstidele, mille kohaldatavuse eeltingimuseks (vt EÜ asutamislepingu artiklit 254 ja EURATOMi asutamislepingu artiklit 163) on nende avaldamine Euroopa Liidu Teatajas (L-seeria, I osa), antakse ametlik number, mis on pealkirja lahutamatu osa.

Sellised õigusaktid on eelkõige määrused, direktiivid ja otsused EÜ asutamislepingu artikli 251 tähenduses. Nende õigusaktide (välja arvatud direktiivide puhul) number sisaldab lühendit “nr”, millele järgneb esmalt õigusakti järjekorranumber ja seejärel aasta, nagu on näidatud järgmistes näidetes (määruste numbroid kirjutatakse mõnevõrra teisiti kui EÜ asutamislepingu artiklis 251 osutatud otsuste numbreid), nt:

- määrus (EÜ) nr 500/96
- määrus (Euratom) nr 1493/93
- määrus (EÜ, Euratom) nr 723/2004
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu otsus nr 818/95/EÜ.

Alates 1991. aasta novembrist antakse kõikidele liikmesriikidele adresseeritud direktiividele ametlik number, mis vastab varem Euroopa Ühenduste Teatajas kasutatud viitenumbriks, s.t aastanumber / järjekorranumber / ühenduse lühend; numbrile ei eelne lühendit “nr”, nt:

- direktiiv 95/7/EÜ.

Enamik tekste, mille avaldamine ei ole nende kohaldatavuse eeltingimuseks, ei sisalda pealkirjas ametlikku numbrit. Sellised õigusaktid on eelkõige liikmesriikidele adresseeritud direktiivid, muud otsused kui kaasotsustamismenetluse teel vastuvõetud otsused ja soovitused.

Euroopa Liidu Teatajas (L-seeria, II osa) avaldamise korral antakse õigusaktidele (alates 1963. aasta jaanuarist) viitenumber (aasta, millele järgneb järjekorranumber ja seejärel vastava ühenduse lühend), mis märgitakse sulgudes pealkirja alla.

Praktilistel kaalutlustel kasutatakse (alates 1974. aasta märtsist) seda viitenumbrit õigusaktidele viitamisel, kusjuures sulud ja lühend “nr” jäetakse ära. Viitenumbri struktuur on kõigi selliste õigusaktide puhul ühesugune, nt:

- direktiiv 75/786/EMÜ
- otsus 92/547/Euratom
- otsus 2004/112/EÜ, Euratom.”

Mõned näited pealkirjadest ja nende tõlgetest

Määrus:

*COMMISSION REGULATION (EC) No 1029/98
of 15 May 1998*

on the sale by tender of beef held by certain intervention agencies and intended for processing within the Community

KOMISJONI MÄÄRUS (EÜ) nr 1029/98,
15. mai 1998,

teatavate sekkumisametite valduses oleva ja ühenduses töötlemiseks ettenähtud veiseliha müügi kohta pakkumismenetluse teel

Direktiiv:

*Commission Directive 98/11/EC
of 27 January 1998*

implementing Council Directive 92/75/EEC with regard to energy labelling of household lamps

KOMISJONI DIREKTIIV 98/11/EÜ,
27. jaanuar 1998,

millega rakendatakse nõukogu direktiivi 92/75/EMÜ kodumajapidamises kasutatavate lampide energiamärgistuse alased sätted

Oluline on tähele panna järgmist.

1. Määruste ja direktiivide **numbreid** kirjutatakse põhimõtteliselt erineva struktuuriga. Toodud näited vastavad kehtivale nummerdamisreeglile, kuid ajalooliselt on õigusaktide numbreid kirjutatud isegi neljal viisil. Oluline on teada, et direktiiv ja määrus võivad kanda sama numbrit (nt on olemas komisjoni määrus (EÜ) nr 25/1999 ja komisjoni direktiiv 1999/25/EÜ) – numbri erinev struktuur aitab vahet teha ka õigusakti liikidel.

Kahetsusväärset aga õpetab praegu kehtiv “Õigustloovate aktide eelnõude normitehnika eeskirja” § 14 lõige 7 Eesti eelnõude koostajatele Euroopa Liidu õigusaktidele viitamist ühe malli järgi. Toodud näide “EL nõukogu määrus 44/2001/EÜ” on Euroopa Liidu normitehnikaeeskirja ja õigusaktide nummerdamise seisukohalt täiesti võimatu konstruktsioon, sest määrustel selliseid numbreid ei ole. Õige oleks: **nõukogu määrus (EÜ) nr 44/2001**. See viga on Justiitsministeeriumi äsja esitatud muutmiseelnõus ära parandatud.

2. Nagu näitestki näha, on eestikeelses EL-i õigusakti numbris ja pealkirjas asjaomase ühenduse **akronüüm** eestikeelne (vastavalt EÜ, EMÜ, EURATOM ja ESTÜ). Need lühendid numbrites tõlgitakse ära kõigis Euroopa Liidu ametlikes keeltes. Samamoodi tõlgitakse ka nt ühismeetmete ja ühiste seisukohtade numbrites esinevad akronüümid (nt ÜVJP – ühine välis- ja julgeolekupoliitika).

Nende lühendite jätmine inglise keelde on tavapärane tõlkeviga, kuid paraku suhteliselt tavaline asi ka Riigi Teatajas ilmunud Eesti seadustes. Eesti keeles ei ole mingit põhjust õigusaktidele viidata “ingliskeelsete numbritega”.

3. Eestikeelse pealkirja struktuuri jääb kiiluna vormistatud **kuupäev**. Kui EÕTK 1997. aastal määruste ja direktiivide tõlkimist alustas, arutati ka kuupäevaküsimust. Tol korral irduti ingliskeelse õigusakti vormistuse krampplikust järgmisest ja pandi kuupäev pealkirja alla eraldi reale. See kuupäeva asukoht ei sobinud aga Euroopa Liidu ametlike väljaannete talitusele ja seetõttu on kuupäev just seal, kus ta on.

Vastavalt õigusterminoloogiakomisjoni 29. jaanuari 1996. aasta otsusele ei kasutata ELi õigusaktide eestikeelsetes pealkirjades ka otsetõlkelist malli, st ei panda kuupäeva seest-ütlevasse käändesse. (Vt täpsemalt Õiguskeel 1996 nr 2.)

ELi õigusaktides viitamisel asetub kuupäev õigusakti pealkirjas järgmiselt: “*vastavalt komisjoni 27. jaanuari 1998. aasta direktiivile 98/11/EÜ, millega rakendatakse nõukogu direktiivi 92/75/EMÜ kodumajapidamises kasutatavate lampide energiamärgistuse alased sätted...*”

4. ELi õigusakti pealkirjale viitamisel tekib teinegi probleem, mis valmistab raskusi nii tõlkijatele kui ka Eesti eelnõude koostajatele. Pikk ja keeruka struktuuriga pealkiri peab sobituma lausesse nii, et säiliks tema originaalkuju, aga ka lause loetavus. Neid kaht tingimust on eesti keeles küllalt keerukas korraga täita. Kujutlegem olukorda, kus viidatakse näiteks eeltoodud direktiivi artiklile 3:

vastavalt komisjoni 27. jaanuari 1998. aasta direktiivi 98/11/EÜ, millega rakendatakse nõukogu direktiivi 92/75/EMÜ kodumajapidamises kasutatavate lampide energiamärgistuse alased sätted, artiklile 3...

On selge, et pealkirja kuju on säilinud, kuid suulisel lugemisel tekib segadus. EÕKK võttis EL-i aktide tõlkimisel neis olukordades appi sulud, et lugeja jaoks markeerida pealkirja tekstiosa nii, et lugemine ei takerduks:

vastavalt komisjoni 27. jaanuari 1998. aasta direktiivi 98/11/EÜ (millega rakendatakse nõukogu direktiivi 92/75/EMÜ kodumajapidamises kasutatavate lampide energiamärgistuse alased sätted) artiklile 3...

Selline sulgude kasutamine on levinud nüüd ka EL-i institutsioonide eesti tõlkijate praktikas, ehkki praegu ei ole see Euroopa Liidu eestikeelsetes normitehnikaeeskirjades reguleeritud. Vastav nõuanne on antud küll “Inglise-eesti õigustõlke käsiraamatus”, mis on EL-i eesti tõlkijate kohustuslik abimaterjal. Seda käsiraamatu nõuannet oleme ka varem Õiguskeeles tutvustanud.

Teised keeled teadaolevalt selles olukorras sulgusid ei kasuta, aga neil ei ole seda ka sel viisil vaja. Põhjus tuleneb indoeuroopa ja soome-ugri keelte erinevast ehitusest. Meie keeles ei ole nimelt ekvivalenti ingliskeelsele *of*-konstruktsioonile (*paragraph 10 of Article 2 of Regulation*) või saksakeelsele konstruktsioonile *Artikel 2 Absatz 10 der Verordnung* või ka prantsuskeelsele *l'article 2 paragraphe 10 du règlement*. Täpsemalt – ekvivalendiks on omastavaline konstruktsioon ja see segaduse põhjustabki.

EÕKK keeleteimetajad on soovitanud muude lahenduste puudumisel kasutada sulgusid. Sedasama tahaks soovitada ka Eesti seaduste koostajatele, kui nad peavad EL-i õigusaktide keerukatele pealkirjadele viitama.

5. Mõni sõna ka avaldamismärkest. Kuni 1. veebruarini 2003 kandis väljaanne, kus Euroopa Liidu õigusakte avaldatakse, nime Euroopa Ühenduste Teataja, lühend EÜT. Pärast Nice'i lepingu jõustumist nimetati väljaanne aga Euroopa Liidu Teatajaks, lühend ELT. Sellele vastavalt peab avaldamismärkes enne 1. veebruari 2003 olema lühend EÜT ja pärast seda kuupäeva lühend ELT.

Inglise keeles seda vahet ei tehta, mõlemal juhul on lühend *OJ*, eesti keeles tuleb väljaandele viidates kindlasti pidada silmas kuupäeva. Võib ju ka küsida, et miks ei võiks tagasiulatavalt väljaannet nt ELTks nimetada – see aga oleks absurdne, sest enne 1993. aastat ei olnud Euroopa Liitugi olemas.

6. 2004. aasta neljandas Õiguskeele numbris ilmunud “Välislepingute tõlkimise juhtnõu-rides” soovitati, et otstarbekas oleks tõlkimisel õigusakti pealkiri moodustada nii, et õigusakti liiginimetus, nt konventsioon, leping või kokkulepe, jääks pealkirja viimaseks sõnaks. Nii tehes on hiljem lihtsam sellele pealkirjale viidata.

EL-i õigusaktide puhul seda soovitust aga arusaadavalt järgida ei saa. “Komisjoni direktiiv” või “nõukogu määrus” seisab alati pealkirja alguses. Peamine põhjus on muidugi Euroopa Liidu mitmekeelsus ja kõigis kahekümnes ametlikus keeles ilmuva Euroopa Liidu Teataja ühised vormistusnõuded. Teine ja mitte vähem oluline põhjus on aga see, et osa EL-i õigusaktide pealkirju on väga pikad ja nende “ümbertõstmine” lihtsalt võimatu.

Seetõttu on eesti keeles harjumuseks saanud konstrueerida pealkirjad üldiselt kas sõna “käsitleva”, “kohta” või muude asjakohaste väljendite abil (nt “määrus, millega muudetakse”). Mõned näited:

nõukogu direktiiv 76/207/EMÜ

meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta seoses töö saamise, kutseõppe ja edutamise ning töötingimustega (inglise keeles algab pealkiri “on the implementation...”)

komisjoni otsus 97/310/EÜ,

12. veebruar 1997,

milles käsitletakse lisaaja andmist Portugalile komisjoni direktiivide 90/388/EMÜ ja 96/2/EÜ rakendamiseks eesti ametliku konkurentsi- ja telekommunikatsiooniturgudel (inglise keeles algab pealkiri “concerning”).

Kokkuvõtteks.

EL-i õigusaktide pealkirjad on EL-i normitehnikaeeskirjas samavõrra reguleeritud, kui eesti normitehnikaeeskiri reguleerib Eesti seadusi. Eesti seadustes tuleb ka Euroopa Liidu normitehnikaga arvestada ja EL-i õigusaktidele korrektselt viidata. See tähendab muu hulgas seda, et viidata tuleb ikka Euroopa Liidu Teatajas (enne 1. veebruari 2003 Euroopa Ühenduste Teataja) avaldatud eestikeelsele pealkirjale, on ju eesti keel Euroopa Liidu ametlik keel.

HILLE SALUÄÄR,

Õiguskeele Keskuse keeleteimetaja

UUT ISIKUNIME ÕIGUSLIKUS KORRALDUSES (1)

Nimeseadus¹ jõustus 31. märtsil 2005. Selle koostamine aga nähti ette juba 1995. aasta 1. jaanuaril jõustunud perekonnaseaduse² §-s 140. Seaduse koostamiseks kulus seega üle kümne aasta.

Õiguskeele 2003. aasta 5. numbris on tutvustatud nimeseaduse eelnõu. Käesolevas artiklis selgitagem, mille poolest uus seadus varem kehtinud regulatsioonidest erineb. Selleks peatugem mõnel huvipakkuval seigal.

1. Terminoloogiast

Nimeseaduse algvarianti nimetati isikunimeseaduseks. See määras täpselt kindlaks reguleeritava valdkonna. Praegune nimetus võib tekitada arusaamatusi, sest *nimi* on laiem mõiste kui *isikunimi*. Võib ju juhtuda, et nimeseadusest otsitakse ka näiteks koha- või ärinimede kohta käivat regulatsiooni. Nüüd tuleb nimeseaduse reguleerimisala vaadata selle §-st 1:

„Käesolevas seaduses sätestatakse füüsilise isiku nime (edaspidi *isikunime*) andmise ja kohaldamise põhimõtted ja kord ning Eesti kodaniku ja Eestis viibiva välismaalase (edaspidi *isiku*) isikunime ühtse kasutamise alused.“

Et isikunimeseadus oluks nimetusena parem kui nimeseadus, näitab seegi asjaolu, et koos kohanimeseadusega moodustanuks nad loogiliselt ühetasandilise mõistepaari.

Uues nimeseaduses ei kasutata enam mõistet *isikunime muutmise*. Et isikunime muutmisel antakse isikule uus nimi, siis nimetatakse seda toimingut nüüd *uue isikunime andmiseks*. Kuid ka *isikunime andmine* võib põhjustada küsitavusi, sest haldusorgan või kohus ju vaid *kinnitab* või *ei kinnita* isiku soovitud nime, ta *ei anna* seda.

Nimeseaduse § 3 lõikes 1 on esmakordselt määratletud ka *isikunime* mõiste:

„Isikunimi on isiku ametlik nimi, mis koosneb ees- ja perekonnanimest ja mis kantakse Eesti rahvastikuregistrisse rahvastikuregistri seaduse³ § 21 lõike 1 punktide 1 ja 2 järgi.“

Seega ei loeta Eestis isikunimeks muid nimeosiseid, nagu näiteks Põhjamaades kasutatavat kesknime.

¹ Vastu võetud 15. detsembril 2004. aastal. RT I 2005, 1, 1.

² Vastu võetud 12. oktoobril 1994. aastal. RT I 1994, 75, 1326; 2004, 22, 148.

³ RT I 2000, 50, 317; 2004, 30, 208.

Kuigi nimeseaduse § 4 lõige 4 keelab isikunime dokumenteerimisel muuta nimede hulka, järjekorda ja kirjaipilti, tehakse seaduse § 5 lõikes 5 mõõndus. Nime lubatakse esitada lühendatud kujul, kui see on nii pikk, et peab kasutama isikut tõendavate dokumentide seaduse § 9¹ lõigetes 2 ja 3 ettenähtud võimalust. Nimetatud sättes on öeldud:

„Kui isiku eesnimi ületab 15 tähemärki või perekonnanimi 28 tähemärki, kantakse see dokumenti nii, et nime lõpust jäetakse kirjutamata tähed, mis andmeväljareale ei mahu.“

Niisugusel juhul kantakse isikunime algupärane kuju dokumendi (v.a isikutunnistus) märkustelehele ning kanne kinnitatakse pitsatiga. Eelnenule tuginedes võib arvata, et ka meil üha sagedamini kasutatavat kesknime hakatakse lugema pigem perekonnanime osaks, sest perekonnanime maksimumpikkus on 28 tähemärki, eesnime pikkus 15 tähemärki.⁴

2. Perekonnanime reguleerimine

Eesti isikunimesüsteemile on omane ühekordne perekonnanimi, mis tuleneb suguvõsanime edasikandmisest. Vähesel määral esineb ka kaheosalisi perekonnanimesid, ent nende juurdeloomine ei ole meie nimetraditsiooni arvestades mõistlik.

Nimeseaduse § 6 lõike 1 järgi **ei ole lubatud kolme- ja enamaosalised perekonnanimed.**

Abielu sõlmimisel võib isik nimeseaduse § 10 järgi jääda senise perekonnanime juurde (*Karu*) või valida uueks perekonnanimeks abikaasa nime (*Vutt*). Samuti on ühel abikaasal võimalik lisada oma abieluelsele perekonnanimele abikaasa abieluelse perekonnanime, ühendades need sidekriipsuga (*Karu-Vutt*). Teine abikaasa jääb sel juhul oma nime juurde (*Vutt*). Kui isik juba kannab kaheosalist suguvõsanime (*Karu-Vutt*), siis ei saa ta abielludes sellele enam abikaasa perekonnanime lisada.

Kaheosaliste perekonnanimedega kasutamine ei ole lubatud ilma sidekriipsuta. Üheks keelu põhjuseks on asjaolu, et siis oleks mõnikord keeruline vahet teha, kas tegemist on kahekordse ees- või perekonnanimega (*Kiur Kaur Kaaren*).

Nimeseaduse § 8 alusel võib lapsele anda vanemate perekonnanime, kui vanemad kannavad ühist perekonnanime (*Karu*).

Kui vanemad kannavad erinevat üheosalist perekonnanime (*Karu* ja *Vutt*), siis on nende otsustada, kumma nimi jääb lapse perekonnanimeks. Kui vanemad kasvatavad last ühiselt, kuid nime osas üksmeelt ei leia, siis otsustab eestkostetasutus, s.o valla- või linnavalitsus, milline nimi lapsele antakse.

⁴ Eesti Keele Instituudi grammatikasektori juhataja Peeter Päll on seisukohal, et kesknime võib arvata pigem eesnime juurde. Vestlusest Peeter Pälliga. Jaanuar 2003.

Kui vanematel on kaheosalised perekonnanimed ja tegemist on ühe vanema suguvõsanimega, mille see vanem on saanud enne abiellumist, siis on võimalik see lapsele edasi anda (näiteks *Karu-Vutt*). Seda ei ole võimalik teha aga siis, kui nimi on saadud vanemate (*Karu* ja *Vutt*) abiellumisel (ühel abikaasal *Karu-Vutt* ja teisel abikaasal *Vutt*). Sel juhul võib laps kanda üheosalise perekonnanimega vanema suguvõsanime (*Vutt*). Selline piirang on vajalik, sest meie nimetraditsioonis on perekonnanimi eelkõige suguvõsa või perekonna järjepidevust näitav tunnus. Ei ole otstarbekas suguvõsasid perekonnanime kaudu segi ajada.⁵

Nimeseaduse § 6 lõiked 2 ja 3 lubavad **välisriigi kodanikul või välisriigist tulnud kodakondsuseta isikul jääda perekonnanime kohaldamisel oma nimekuju juurde**. See tähendab, et tema perekonnanimi võib koosneda nii mitmest nimest, nagu tema kultuuris tavaks on. Aluseks võetakse tema dokumendis olev ladinatäheline nominatiivne nimekuju ning kirjutatakse täht-tähelt ümber.⁶

Tunnused, mille alusel perekonnanimesid käsitatakse ühise perekonnanimena, tulenevad regionaalministri 16. märtsi 2005. aasta määrusest nr 9⁷. Nimetatud määruse § 1 alusel käsitatakse ühise perekonnanimena omavahel abielus, suguluses või hõimluses olevate või olnud isikute nimesid, mis langevad täht-tähelt kokku või mille erinevused on tingitud üksnes isiku rahvusliku nimetraditsiooni kohase soo, perekonnaseisu või muu tunnuse kajastumisest nimes. Perekonnanime kirjapildi vaheldumine on võimalik sama määruse § 2 lõike 2 alusel ainult juhul, kui isik seda soovib.

Nimetatud määruse lisas 1 on sätestatud leedu perekonnanime ühisuse tunnused. Leedu perekonnanimede puhul käsitatakse ühiste perekonnanimedena neid, mille lõpud erinevad järgmiselt: *-a, -as, -is, -us, -ys* – meessoost isikutel; *-ienē* – abielus naissoost isikutel; *aitē, -utē, -iūtē, -ytē* – vallalistel naissoost isikutel; *-ē* – naissoost isikutel (uuenduslik vorm, seda juhul kui naine ei soovi perekonnaseisu kajastamist oma perekonnanimes). Naise perekonnanime lõpp ei kajasta nüüdisajal enam kindlalt tema perekonnaseisu, sest abiellumisel võib naine säilitada oma neiupõlvenime, liita sellele mehe perekonnanime või võtta mehe perekonnanime.

Sama määruse lisas 2 on sätestatud läti perekonnanime ühisuse tunnused. Läti perekonnanimede puhul käsitatakse ühiste perekonnanimedena neid, mille lõpud erinevad järgmiselt: *-s, -š, -is, -us*, harva *-a* ja *-e* – meessoost isikutel; *-a, -e, -s*, harva *-us* – naissoost isikutel. Mehe ja naise perekonnanimi jäävad samakujuliseks järgmistel juhtudel: kui mehe perekonnanime lõpus on *-us, -a* või *-e*, näiteks *Ledus, Liepa, Egle*; kui perekonnanimeks on naissoost *s*-lõpuline nimisõna, nt *Dzelzs, Grunts, Klints*; kui võõrpäritoluga

⁵ Sama regulatsioon kehtis ka varem. Vt perekonnaseaduse § 47 lg 1.

⁶ Vt nimeseaduse § 5 ja Vabariigi Valitsuse 18. märtsi 2005. aasta määrus nr 61. – RT I 2005, 16, 98.

⁷ RTL 2005, 33, 472.

perekonnanime lõpus on *-â, -ç, -i, -î, -o, -u, -û*, näiteks *Arumâ, Šnē, Jakobi, Barî, Utno, Dimçenko, Amadu, Foršû*.

Määruse lisas 3 on sätestatud vene perekonnanime ühisuse tunnused. Vene perekonnanimedele puhul käsitatakse ühiste perekonnanimedena neid, mille lõpud erinevad järgmiselt: *-ov, -(j)ev, -in, -õn, -oi, -õi, -i, -skoi, -ski, -tskoi, -tski* (*-ov, -ev, -in, -õn, -õi, -ий, -ий, -ской, -ский, -цкой, -цкий*) – meessoost isikutel; *-ova, -(j)eva, -ina, -õna, -aja, -jaja, -skaja, -tskaja* (*-ова, -ева, -ина, -ына, -ая, -яя, -ская, -цкая*) – naissoost isikutel. Mehe ja naise perekonnanimi jäävad samakujuliseks, kui perekonnanimeks on nimi ilma punktis 1 näidatud lõppudeta, näiteks *Kalmõk, Melnik, Bõk, Sosna, Krassavitsa, Kotšubei, Pestel, Bagration, Mitskevitsš* (*Калмык, Мельник, Бык, Сосна, Красавица, Кочубей, Пестель, Багратион, Мицкевич*); mittestandardne nimi, mis on moodustatud mäarsõnast, partiklist, hüüdsõnast, tegusõnast vms, näiteks *Blago, Nitšego, Gei, Li, De* (*Благо, Ничего, Гей, Ли, Де*); nimi, mis on moodustatud ajaloolisest genitiivsest vormist, näiteks *Hitrovo, Mertvago, Serõhh, Fominõhh* (*Хитрово, Мертваго, Серых, Фоминых*); võõrkeelse päritoluga nimi, näiteks *Kantemir, Kapnist, Liven, Kankrin* (*Кантемир, Капнист, Ливен, Канкрин*). Kahtluse puhul rahvusliku nimekuju õigsuses on haldusorganil või kohtul õigus pöörduda selgituste saamiseks nimeteadusliku usaldusasutuse poole, milleks on Eesti Keele Instituut⁸ või asjaomase riigi diplomaatiline esindus.

Uue perekonnanime taotlemise põhjuseks võivad nimeseaduse § 17 alusel olla järgmised asjaolud:

- perekonnanime tavatu kuju, mis oma keeruka või eesti keelekasutusele mittevastava kirjapildi või häälduse või tähenduse tõttu ei sobi perekonnanimena kasutada;
- soov kaitsta oma isikunime, kui isiku ees- ja perekonnanimi ning sünniaeg ühtivad teise isiku vastavate andmetega;
- soov vältida majanduslikku või sotsiaalset laadi kahjulikke tagajärgi, kui need võivad tuleneda nimest (kas selliseks tagajärjeks võib pidada asjaolu, et isiku perekonnanimi on liiga laialt tarvitusel, see selgub seaduse jõustumise järgsest praktikast);
- soov alal hoida vanemate või vanavanemate perekonnanime;
- soov kasutada mitmest nimest koosneva perekonnanime puhul neist ainult üht nime oma perekonnanimena;
- soov kanda abikaasaga ühist perekonnanime (kui abikaasad soovivad abielu kestel võtta endale ühise nime);
- lehestunud abikaasa soov kanda pärast abikaasa surma või surnuks tunnistamist selle abielu või esimese abielu eelset perekonnanime;
- muu põhjus, mida regionaalminister peab mõjuvaks.

⁸ Vt nimeseaduse § 26 ja Vabariigi Valitsuse 7. märtsi 2005. aasta korraldus nr 124 „Nimeteadusliku usaldusasutuse määramine“ – RTL 2005, 28, 397.

Varem kehtinud perekonnanimede korraldamise seaduse⁹ § 8 alusel võis perekonnanime muuta järgmistel põhjustel:

- perekonnanimel on halb või labane tähendus või halb kõla;
- perekonnanimi on liiga laialt tarvitusel või kui soovitakse hoida alal suguvõsanimi;
- perekonnanime mitmest teisendist soovitakse tarvitada ainult üht või kui on muu põhjus, mida siseminister peab küllaldaseks.

Praegu kehtivate piirangute kehtestamise eesmärk on säilitada eesti perekonnanimede iseloomuliku tunnusega nime eestikeelsus ja nimede mitmekesisus ning vältida äärmusi nimepanekul. Erandina võib piirangute puhul käsitada olukorda, kus avalduse esitajal on kodakondsuse, peresuhte, rahvuskuuluvuse või muude asjaolude tõttu isiklik seos muukeelse nimetraditsiooniga ja taotletav nimi on sellega kooskõlas.

Nimeseaduse §-s 18 on kirjas, et uueks perekonnanimeks ei või ilma mõjuva põhjuseta anda:

- nime, mis ei ole perekonnanimeks sobiv oma keeruka või eesti keelekasutusele mittevastava kirjapildi või häälduse tõttu või üldkeelelise tähenduse tõttu;
- nime, mida ametlikult kannab teine isik, kellel on õigustatud huvi välistada sama perekonnanime andmist teisele isikule. Õigustatud huvi olemasolu otsustab regionaalminister. Kas viimast võib mõista ka kui oma nime kinnipanekut perekonnanimede kaitseregistrisse kandmise mõttes? Seaduse koostajad on seisukohal, et XXI sajandil on nimevõtmise piirangud vananenud, sest see puudutab isiku eraelu, sh õigust valida endale sobiv nimi. Samuti puudub siiani ühine seisukoht, kas isik peab ise aktiivselt käituma, väljendamaks oma õigustatud huvi, mis välistab asjaolu, et tema perekonnanime kannab teine isik, või peab ta igal konkreetsel juhul ise esitama vastulause, kui teine isik soovib tema nime endale uueks nimeks.¹⁰ Mõlemal juhul jääb selgusetuks allikas, kust võib leida neid nimesid, mille kasutust tuleks piirata. Kas sel viisil tuleks kaitsta ka kunstnikunime, selgub samuti nimeseaduse jõustumise järgsest praktikast;
- nime, mille korral isiku uus perekonna- ja eesnimi ning sünniaeg ühtivad mõne teise isiku vastavate isikuandmetega;
- nime, mis on liiga laialdase kasutusega. Liiga laialdase kasutusega perekonnanime tuleb mõista nime, mida kannab rahvastikuregistri andmetel 500 või enam

⁹ Vastu võetud 22. oktoobril 1934. aastal. RT 1934, 91, 735. Taaskehtestatud perekonnaseaduse (RT I 1994, 75, 1326; 2004, 22, 148) § 140 lg 2 alusel.

¹⁰ Perekonnanimede korraldamise seaduse (RT 1934, 91, 735) § 12 alusel tehti soovitatav nimi teatavaks Riigi Teataja kaudu. Selle peale oli asjast huvitatud isikutel õigus teate ilmumise päevast kahe kuu jooksul esitada kirjalik vastulause.

isikut.¹¹ Nimetatud loetelu vaadatakse üle iga viie aasta järel. Praeguse seisuga kuulub liiga laialt tarvitusel olevate perekonnanimede nimistusse 218 nime. Liiga laialdase kasutusega perekonnanimede loetelu on kehtestatud regionaalministri 25. veebruari 2005. aasta määrusega nr 8;

- nime, mida üldiselt kasutatakse eesnimena. Kas keelata perekonnanimena kasutada nime, mis on üldiselt kasutatav eesnimena (nt *Kaur*, *Koit*, *Õnne* jt),¹² selgub seaduse jõustumise järgsest praktikast;
- üldtuntud ajaloolise isiku või kuulsa suguvõsa nime. Üldtuntud isiku või kuulsa suguvõsa nimena võib meie oludes käsitada *Valgret*, kes on tuntud Eestis, ja *Pärti*, kes on üleuroopalise tuntusega. Nime võiks hinnata tuntuks, kui see on üldteada vähemalt valla piirides.

Mõjuvateks põhjusteks uue perekonnanime andmisel eespool nimetatud piiranguteta peetakse nimeseaduse § 18 lõike 2 järgi eelkõige juhtumeid, kus avalduse esitajal on oma kodakondsuse,¹³ peresuhete, rahvskuuluvuse või muude asjaolude tõttu isiklik seos muukeelse nimetraditsiooniga ja taotletav nimi on sellele vastav.

(Järgneb)

PIRET MÕISTLIK,
õigusteaduse magister,
Tallinna Linnakohtu personalikonsultant

¹¹ 1934. aasta laialt tarvitusel olevate perekonnanimede loetelu koostamise aluseks võeti 1934. aasta rahvaloenduse andmed Tallinnas ja Tartus elavatest nimekandjatest, kus nimesagedus oli üle saja. 1934. aastal oli selliseid nimesid 188, 1935. aastal lisandus 19 ning 1938. aastal 82 nime. RT 1934, 107, 843; 1935, 98, 806; 1938, 97, 830. A. Lepp. Perekonnanimede statistika. Statistique des Noms de Famille. – Eesti Statistika 1936, nr 174, lk 265.

¹² Rahvastikuregistri andmetel kannab perekonnanime *Kaur* 599 isikut, *Koit* 404, *Õnne* 24 isikut.

¹³ Vastavalt nimeseaduse § 4 lõikele 2 ei kohaldata seaduse 3. peatüki 2. jagu, sh seda paragrahvi, välisriigi kodanikule, mistõttu on küsitav viide kodakondsuse seosele muukeelse nimetraditsiooniga.